

18. Yüzyılda Vezaretten İhanete Bir Osmanlı Devlet Adamı:
Arifi Ahmed Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı

An Ottoman Statesman from Vizier to Treason in the 18th Century:
The Life and Inheritance of Arifi Ahmed Pasha

Abdullah Zararsız*

Öz

Osmanlı Devleti'nde müsadere sıklıkla uygulanan bir usuldür. Özellikle nakit ihtiyacının had safhaya çıktığı 17. ve 18. yüzyıllarda müsadere'nin çeşitli vesilelerle uygulandığı bilinmektedir. 18. yüzyılda malları müsadere edilen devlet görevlilerinden birisi de Vezir Arifi Ahmed Paşa'dır. Paşa, bürokraside başladığı kariyerinde reisülküttâblığa kadar yükselmiş, ardından vezaret payesi alarak seyfiye sınıfına geçmiş ve çeşitli eyaletlerde valilik yapmıştır. III. Ahmed devrinde (1703-1730) İran'a yönelik açılan seferlere iştirak eden Arifi Ahmed Paşa, Revan'ın fethinde serasker olarak görev almıştır. Ancak Paşa hakkında bu tayinden birkaç yıl sonra sefer sırasında Osmanlı Devleti'ne ihanet derecesine varan fiilleri bulunduğu gerekçesiyle idam kararı verilmiştir. Onun idamından sonra muhallefatı da müsadere edilmiştir.

Arifi Ahmed Paşa'nın yaşam öyküsünü ve muhallefatını konu edinen bu çalışmanın ana kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü-PhD., Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of History, Antalya/TÜRKİYE, <https://ror.org/01m59r132> abdullahzararsiz@akdeniz.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-2071-513X>

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

bulunan mühimme defterleri ile muhalefat defterleri oluşturmaktadır. Çalışma iki kısımdır. Birinci kısım dönemin kronikleri ve mühimme defterlerinden faydalanılarak oluşturulan Paşa'nın yaşam öyküsünü ihtiva etmektedir. İkinci kısımda ise Ahmed Paşa'nın muhalefatı ele alınmıştır. Bu kısımda Paşa'nın toplamda 60 bin guruşa yakın servetinin büyük kısmını oluşturan nakit para ve gayrimenkullerin yanında sahip olduğu silahlar, kitaplar ve eşyalar incelenmiştir. Ahmed Paşa'nın kayıt altına alınan menkul ve gayrimenkulleri tasnif edilmiş, ardından muhalefatla ilgili işlemlere dair bilgi verilmiştir.

Yukarıda zikredilen dönemin kaynakları ışığında Arifi Ahmed Paşa özelinden hareketle bir Osmanlı devlet adamının devlet hizmetine girişi, yükselişi ve hata yaptığında muhalefatına el konularak ortadan kaldırılışı analiz edilmiştir. Bu bağlamda devletin, bürokraside bir otokontrol sistemi olan müsadere uygulamasını hangi şartlarda, hangi amaç doğrultusunda ve ne şekilde uyguladığının resmedilmesi ile muhalefat çalışmalarına katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arifi Ahmed Paşa, vezir, muhalefat, İran seferi, müsadere.

Abstract

Confiscation was a frequently applied procedure in the Ottoman Empire. It was applied on various occasions especially in the 17th and 18th centuries when the need for cash was at its peak. In the 18th century, one of the statesmen whose properties were confiscated was the vizier Arifi Ahmed Pasha. Pasha started his career in the bureaucracy and rose to the rank of *reisülküttab*. Afterwards, he was promoted to vizier and became a member of the *seyfiye* class and served as governor in various provinces. Arifi Ahmed Pasha, who participated in the expeditions to Iran during the reign of Ahmed III (1703-1730), was assigned as *serasker* in the conquest of Revan. However, a few years after this appointment, he was sentenced to death on the grounds that he had committed acts of treason against the Ottoman Empire during that campaign. After his execution, his property was also confiscated.

The main sources of the present study on the life and inheritance of Arifi Ahmed Pasha are the *mühimme* registers and inheritance (*muhalefat*) registers in the Presidential Ottoman Archive. The study is in two parts. The first part contains the life story of the pasha based on the chronicles and mühimme books of the period. In the second part, Ahmed Pasha's estate is analysed. In this section, cash and real estates, which constituted a large part of Pasha's fortune of nearly 60 thousand *guruş* in total, and the weapons, books and belongings he owned are analysed. Ahmed Pasha's movable

and immovable properties are classified, followed by information on the transactions related to the inheritance.

The entry of an Ottoman statesman into the state service, his rise and his elimination through the confiscation of his inheritance upon his mistake are analysed with reference to Arifi Ahmed Pasha in the light of the above-mentioned sources of the period. In this context, this study aims to contribute to studies on the subject by depicting under what conditions, for what purpose and how the state applied the practice of confiscation, which was an autocontrol system in the bureaucracy.

Keywords: Arifi Ahmed Pasha, vizier, inheritance, Iran campaign, confiscation.

Giriş

Muhallefat, Arapça “geride bırakılan” anlamındaki *muhallef* kelimesinin çoğul biçimi olup ölen kişinin bıraktığı şeyler anlamındadır¹. Müsadere kelimesi de Arapça kökenli olup *sudur* kökünden türemiş ve “çekip almak” manasına sahip olmuştur. Anlam içeriğine bakıldığında ise zimmet suçu işleyen ya da devlet hazinesini türlü sebeplerle zarara uğratan devlet görevlileri veya halktan zengin kimseler öldükten sonra onların sahip olduğu mallara devlet tarafından el konulmasını ifade etmektedir².

İslam devletlerinde ihtiyaç duyulan zamanlarda devlet hazinesine kaynak sağlama amacıyla müsaderenin uygulanması Hz. Ömer devrine kadar gitmektedir. Müsaderede temel amaç, devletin tayin ettiği görevlinin, yine devletin tahsis ettiği gelirin dışında rüşvet, yolsuzluk vb. yollarla gelir elde ederek haksız bir biçimde zenginleşmesine karşılık olarak ceza verilmesidir³.

- 1 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, MEB Yayınevi, İstanbul 2004, s. 564; erken dönemlerde tereke ve muhallefat kavramları birbirine eşdeğer olarak kullanılsa da 18. yüzyıla gelindiğinde iki kavram ayrışmaya başlamış, tereke şer'i hukuka göre paylaşımı yapıp sicillere kaydedilen miras dökümlerini, muhallefat ise şer'i hukuk dışında kalan ve müsadere edilen miras dökümlerini içeren belgeler için kullanılmıştır. Kenan Yıldız, “Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının Taşıdığı Miras Üzerine Bir Değerlendirme”, *Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları*, ed. Kenan Yıldız, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023, s.162. Tereke defterleriyle ilgili genel bir değerlendirme ve literatür incelemesi için bk. Fatih Bozkurt, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C XI/S. 22, 2013, s. 193-229.
- 2 Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 49, 1987, s. 95.
- 3 Cengiz Tomar, “Müsadere”, *DİA*, C XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 65.

Kendisinden önceki Türk ve İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de müsadere usulü erken dönemlerden itibaren uygulanmış ve Tanzimat devrine kadar devam etmiştir. Musa Çelebi'nin uyguladığı istisna⁴ dışında ilk olarak Fâtih Sultan Mehmed devrinde uygulanan müsaderenin temel amacı, haksız bir biçimde zenginleşen devlet memurlarını kontrol altında tutmaktır. Osmanlı devlet anlayışına göre bir göreve tayin edilen görevliye tahsis edilen gelirler, şahsa değil makama aittir. Bu nedenle şahıs öldüğünde/ortadan kalktığında elde ettiği servetin tekrar makamın sahibi olan devlete rücu etmesi gerekmektedir⁵. Bizans'tan rüşvet aldığı propagandasıyla idam edilen Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın⁶ mallarına el konulmasıyla başlayan müsadere uygulaması zaman içerisinde yaygınlaşarak keyfi bir hâl alacak ve ayanlardan sarraflara kadar pek çok kesimi kapsayarak sermaye birikimini kontrol etmek amacıyla sık sık uygulanacaktır⁷.

- 4 Mehmed Neşri, *Kıtab-ı Cihan-nüma: Neşri Tarihi*, C II, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 489.
- 5 Tuncay Ögün, "Müsadere", *DİA*, C XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 67.
- 6 Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 132-133; Halil Paşa'nın malları idamından bir süre sonra varislerine geri verilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 91.
- 7 Ögün, "Müsadere", s. 67; Muhammed Ceyhan, "Osmanlı Devleti'nde Servet Edinimi Önünde Bir Engel Olarak Müsadere Uygulaması", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, C I, ed. Hatice Oruç-Muhammed Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 222-223; muhalefat-tereki çalışmalarına dair örnekler için bk. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, C III/S. 5-6, 1966, s. 1-479; Halil İnalıcık, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C XV/S. 1-4, 1953, s. 51-75; Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", *Belleten*, C XLIII/S. 170, çev. M. Tayyib Gökbilgin, 1979, s. 457-480; Yavuz Cezar, "Bir Ayanın Muhalefatı Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Belleten*, C XLI/S. 161, 1977, s. 41-78; Orlin Sabev, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhalefat Kayıtları", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildiriler I*, haz. Mehmet Yıldırım-Songül Kadioğlu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s. 259-272; Ahmet Uzun, "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", *Belleten*, C LXV/S. 244, 2001, s. 1035-1078; İsmail Kıvrım, "17. Yüzyıl Veziriazamlarından Lala Mehmed Paşa ve Muhalefatı", *Osmanlı Araştırmaları-2 Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebelleri Siyaset-Yönetim-Din*, Palet Yayınları, Konya 2018, s. 241-261; Murat Yıldız, "Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazade Hüseyin Paşa'nın Muhalefatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 26, 2012, s. 67-106; Ertan Ünlü, "18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhalefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 43, 2018, s. 281-317; Cahit Telci, "Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılları Polad Ahmed ve Veli Paşa'nın Muhalefatları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXIV/S. 2, 2009, s. 179-208; Özer Küpeli, "Yenişehir (Bursa) Ayanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhalefatı", *History Studies*, C III/S. 3, 2011, s. 245-263; Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyamına Dair Yeni Bulgular:

Osmanlı uygulamasında müsadere usulünde kul sistemi esas alınmıştır. Çandarlı Halil Paşa'nın idamından sonra Türk kökenli devlet adamları idareden uzaklaştırılmış ve devşirme kökenli devlet adamlarının idaredeki etkinliği artmıştır. Bu dönemde yalnızca devşirme kökenliler kul sistemi içinde yer alırken Kânûnî Sultan Süleyman'dan sonra kulluk anlayışı devşirme olmayan devlet adamlarını da içerecek şekilde genişlemiştir. Kul sistemi içinde yer alanlar İslam hukukunun ilkelerine göre padişahın kölesi olarak kabul edildikleri için bunların ölümünden sonra eş ve evlatları yerine padişahlar yasal mirasçıları olmuştur. Dolayısıyla üst düzey devlet adamları öldükten sonra sahip oldukları mallar devlet hazinesi adına müsadere edilmiştir⁸. Müsadere uygulamasının hukuki ve ahlaki durumu Lutfi Paşa'dan Mustafa Nuri Paşa'ya, Naima'dan Cevdet Paşa'ya kadar pek çok müellif tarafından tartışma konusu edilmiştir⁹.

Başlarda devlet memurlarını cezalandırma amacını taşıyan müsaderenin, özellikle hazinenin nakit ihtiyacının artmaya başladığı 16. yüzyıl sonlarından itibaren cezalandırmaktan ziyade hazineye gelir kaynağı yaratmak için kullanıldığını söylemek mümkündür. Önceki devirlerde müsadere uygulamasının dışında bırakılan ulema da bu dönemden itibaren müsadereye dâhil edilmiştir. Dolayısıyla müsadere uygulaması hazinenin önemli kaynaklarından biri hâline gelmiştir¹⁰. Müsadere uygulamalarında Osmanlı Devleti'nin dikkate aldığı gerekçeler olarak emre itaatsizlik, toplum ve ordu içinde karışıklıklara neden olmak, seferlerde isteksiz ve yavaş davranmak, devlet işlerine karışmak, casusluk ve ihanet öne çıkmaktadır¹¹.

18. yüzyılda yoğunluk kazanan müsadere uygulamasıyla mallarına el konulan devlet görevlilerinden birisi de vezir rütbesini haiz olan Arifi Ahmed Paşa'dır. İran seferinde serasker olarak bulunan Ahmed Paşa hakkında devlete ihanet ettiği gerekçesiyle idam kararı verilmiş ve malları müsadere edilmiştir. Bu çalışmada arşiv belgelerinin ve kaynakların el verdiği ölçüde, Osmanlı Devleti'ne

İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmed Efendi ve Terekesi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 24, 2008, s. 97-128; Tahir Sevinç, "Şam Valisi Emiri'l-Hac Süleyman Paşa'nın Muhallefati (1743-1744)", *Belleten*, C LXXVII/S. 279, 2013, s. 467-522.

8 Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C XII/S. 1, 2008, s. 397, 405.

9 M. Cavid Baysun, "Müsadere", *İA*, C VIII, MEB Yayınevi, Eskişehir 1997, s. 670-671.

10 Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", *Osmanlı*, C VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 377.

11 Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXII/S. 2, 2007, s. 148.

bürokrasinin düşük kademelerinde hizmet etmeye başlayarak bürokrasinin zirvesi olan reisülküttâblığa kadar yükselmeyi başaran, buradan seyfiye sınıfına geçerek batıda Tuna Nehri kıyılarında sınır belirlenmesinden doğuda Revan'ın fethedilmesine dek uzanan askerî kariyere sahip olan Arifi Ahmed Paşa'nın hayat öyküsü ve öldürülmesinin ardından devletçe el konulan mallarının tasfiye süreci ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde reisülküttâb olarak görev yapan bürokratların sadece 29'unun vezirlik veya beylerbeylik rütbesine yükseldiği göz önüne alınırsa Arifi Ahmed Paşa'nın devlet adamı olarak önemi daha iyi anlaşılacaktır¹².

1. Arifi Ahmed Paşa'nın Hal Tercemesi

18. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve bürokrasi kademelerinde başladığı memuriyetini seyfiye sınıfına girerek sürdürmüş bir devlet adamı olan Arifi Ahmed Paşa'nın hayat öyküsüne dair ne yaşadığı devirde ne de sonradan kaleme alınmış eserlerde detaylı ve toplu bilgi bulunmaktadır. Kaynaklarda bulunan bazı bilgilerin de karışık durumda olduğu ve birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Ahmed Paşa'nın hayatına dair bilgiler eserlerin içine perakende bir hâlde dağılmıştır.

18. yüzyılda kaleme alınan eserlerde evvela Arifi Ahmed Efendi, sonra da Arifi Ahmed Paşa olarak anılan bu devlet adamına dair yalnızca tevcihat kayıtlarından ve özellikle İran seferinde serasker olarak bulunmasından bahsedilmekte, kaynaklar Ahmed Paşa'nın İran seferindeki faaliyetleri konusunda sessiz kalmakta, idamı konusunda ise yalnızca *Subhî Tarihi*'nde bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Bununla birlikte Arifi Ahmed Paşa'nın ailesi ya da muhallefatıyla alakalı olarak da anılan kaynaklarda bilgi bulunmamakta, yalnızca arşiv belgeleri sayesinde detaylı bilgiler elde edilebilmektedir.

a. İlk Memuriyetleri ve Bürokratik Hayatı

Arifi Ahmed'in kökeni ve ailesine dair bilgiler sunan kaynaklardan Ahmed Resmi Efendi, onun İstanbullu olduğunu söylerken¹³, 18. yüzyılda kaleme alınmış olan *Tuhfe-i Hattatin*'de kendisinin “diyar-ı şarkdan bedid” olduğu kaydedilmektedir¹⁴. H. 1302 tarihli Hariciye salnamesinde de kendisinin İstanbullu olduğundan

12 Recep Ahışalı, “Arşiv Belgelerinden Oluşturulmuş Reisülküttablar Listesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 50, 2023, s. 13.

13 Ahmed Resmi, *Halîfetü'r-Rü'esa*, Takvimhane-i Amire, İstanbul 1269, s. 60.

14 Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*, haz. İbnülemin Mahmud Kemal, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 97.

bahsedilmiştir¹⁵. Bu bilgiler dikkate alındığında Arifi Ahmed'in ailesinin Anadolu'nun doğusundan İstanbul'a geldiğini ve kendisinin İstanbul'da yetiştiğini söylemek mümkündür.

Arifi Ahmed İstanbul'da Topal Yusuf Paşa'nın hizmetine girerek mühürdarı ve divan efendisi olarak görev yapmış, bu görevlerde gösterdiği başarıyla şöhret kazanarak hâcegan sınıfına girmiştir. İstanbul'da ün kazanıp hâcegan sınıfına mensup olduktan sonra bürokrasi kademelerindeki yükselişine başlayan Ahmed Efendi'nin kaynaklarda tespit edebildiğimiz ilk görevi tezkirecilik olmuştur. Bu göreve atanma tarihi tam olarak tespit edilemese de 2 Ekim 1711 tarihli bir arşiv belgesinde koyun (ağnam) mukataacılığının hâlen tezkire-i evvel olan Arifi Ahmed Efendi'ye tevcih edilmesine bakarak onun Ekim 1711'den evvel bu göreve tayin edilmiş olduğunu söyleyebiliriz¹⁶. 1711 yılının aralık ayı tarihli bir başka belgede ise Ahmed Efendi'den “tezkire-i evvel-i sâbık” olarak bahsedilmektedir¹⁷. Bu bilgilerden hareketle 1711 yılından evvel tezkirecilik görevinde bulunan Arifi Ahmed Efendi'nin, 1711 sonları itibarıyla mukataacılık görevine tayin edildiğini söylemek mümkündür.

Arifi Ahmed Efendi mukataacılık görevinden sonra süvari mukabeleciliğine tayin edilmiş ve 1715 yılında Mora'ya düzenlenen sefere iştirak etmiştir¹⁸. 23 Temmuz 1716'da sadaret mektupçuluğuna tayin edilen Ahmed Efendi'ye bu atama sırasında mektupçuluğun reisülküttâblık için giriş mahiyetinde olduğu sadrazamın kethüdâsı tarafından bildirilmiş¹⁹, bu görevi icra ettiği sırada 1716 yılının ağustos ayında piyade mukabeleciliğine, eylül ayında ise Mora Yarımadası'nda reisülküttâb vekilliğine tayin edilmiştir²⁰. 1717 yılı başlarında hâlen Mora'da bulunan Ahmed

15 *Salname-i Nezaret-i Hariciye*, I. Defa, Kostantiniye 1302, s. 149.

16 BOA, İE.TCT. 25/2673.

17 BOA, AE.SAMD.III 120/11814.

18 Göynüklü Ahmed Efendi, *Tarih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759) (İnceleme-Metin)*, haz. Songül Çolak-Metin Aydar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 237; Ahmed Resmi, *Halifeti'r-Rü'esa*, s. 59.

19 Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 1011; *Tarih-i Göynüklü*, s. 237; 18. yüzyılda reisülküttâblığa tayin edilenlerin %32,55'i sadaret mektubi kaleminden gelmektedir. Recep Ahışahı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 24.

20 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II, s.1030; *Tarih-i Göynüklü*, s. 271; Osmanlı Devleti'nde sadrazam serasker olarak sefere gittiğinde reisülküttâb da orduyla birlikte gider, İstanbul'daki işler için yerine bir vekil bırakırdı. Sefer birden fazla cephede icra edildiğinde diğer seraskerlerin yanına da bir

Efendi'nin reîsülküttâb vekili ve nişancı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu sıralarda Mora Seraskeri Osman Paşa'ya gönderilen bir emirde Ahmed Efendi'nin Edirne'ye gönderilmesi istenmiş²¹, Avusturya'ya karşı sürdürülen seferde orduyla birlikte bulunan Reîsülküttâb Kadri Efendi'nin azıl ve sürgün edilmesi üzerine 7 Eylül 1717 tarihinde reîsülküttâblığa tayin edilerek orduya gönderilmiştir²².

b. Vezareti ve Valilikleri

Arifi Ahmed Efendi'nin bir yıla yakın bir süre reîsülküttâblık yaptıktan sonra kalemiyeden sefîyeye geçtiğini görmekteyiz. Reîsülküttâb Ahmed Efendi, Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasından evvelki müzakereler esnasında başarı göstermiş, bundan dolayı Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem Damad İbrahim Paşa tarafından sunulan arzda kendisine vezaret rütbesi verilerek Tuna Nehri'nden Eflak arazisine varan bölgede Osmanlı-Habsburg sınırının belirlenmesi işiyle görevlendirilmesi istenmiştir. Buna istinaden 2 Ağustos 1718 tarihinde gönderilen emirle Ahmed Efendi'ye vezaret rütbesi ve Niğbolu Sancağı tevcih edilmiş, ayrıca kendisine Teke Sancağı'nın yarı geliri de arpalık olarak verilmiştir²³. Ahmed Paşa, Avusturya ile sınır belirleme hususunda Avusturya delegesinin antlaşmaya aykırı olarak Tuna ve Oltu nehirleri üzerindeki adalarla ilgili talepleriyle uğraşmak zorunda kalmış, ancak durumu merkeze bildirerek meselenin antlaşma maddeleri gereğince çözülmesini sağlamıştır²⁴.

11 Şubat 1720 tarihinde yapılan tevcihatta Arifi Ahmed Paşa'dan Niğbolu Sancağı alınmış ve Karaman Eyaleti, Adana Eyaleti ile beraber idaresine verilmiş²⁵, Karaman

reîsülküttâb vekili tayin edilirdi. Ahışhalı, "Arşiv Belgelerinden Oluşturulmuş Reîsülküttâblar Listesi", s. 12-13.

21 BOA, A.DVNSMHH.d. 125/621; Raşid'in kaydına göre Ahmed Efendi 1717 yılı haziran ayında reîsülküttâb vekilliğine tayin edilmiştir. *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II, s. 1062; *Tarih-i Göynüklü*, s. 291.

22 BOA, A.DVNSMHH.d. 126, s. 124; *Tarih-i Göynüklü*, s. 295; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II, s. 1073; Ahmed Resmi, *Halîfetü'r-Rü'esa*, s. 59-60.

23 BOA, A.DVNSMHH.d. 127/798, 1343; Ahmed Paşa aynı zamanda Avusturya'nın eline geçen Belgrad ve Tımışvar'dan ayrılarak Vidin ve çevresindeki kalelerin muhafazasıyla görevlendirilen neferatın yoklama işi ile de görevlendirilmiştir. BOA, A.DVNSMHH.d. 127/811; BOA, A.RSK.d. 1568, s. 15; Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ Şeyhi'nin Şaka'ık Zeyli*, C IV, haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018, s. 3345; *Tarih-i Göynüklü*, s. 307; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II, s. 1137, 1148; Arifi Ahmed Efendi, 1717 yılı sonlarında Pasarofça Antlaşması'nın müzakereleri için birinci delege olarak seçilmiş olsa da daha sonra bu görevlendirmeden vazgeçilmiştir. Hüseyin Onur Ercan, *Pasarofça Antlaşması, 1718: Diplomasi ve Barış*, TTK Yayınları, Ankara 2022, s. 76³⁸⁸.

24 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II, s. 1148.

25 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, TÜBA Yayınları, Ankara 2018, s. 1111; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II, s. 1174; KK

ve Adana eyaletlerine tayininden kısa bir süre sonra emrindeki bütün timar ve zeamet sahipleriyle birlikte Vidin Kalesi'nin tamirinde görevlendirilmiştir²⁶. Ahmed Paşa Karaman valiliğine atanmasından yaklaşık 6 ay sonra Urban (Bedevi) eşkıyasının isyanlarını bastırmak ve sükûneti sağlamak üzere Halep'e gönderilmiştir²⁷. Bu dönemde Paşa'nın görev yerinin kısa aralıklarla değiştiği görülmektedir. Esasen bu değişikliklerin çok da önem taşımadığı ve Paşa'nın Halep'e gelene kadar genellikle sınırda muhafaza işleriyle meşgul olduğu aşıkardır. Ahmed Paşa'nın Halep'deki mesaisi de uzun sürmemiş ve tayininden yaklaşık 6 ay sonra, 4 Mart 1721 tarihinde Diyarbekir Eyaleti'nin idaresine gönderilmiştir²⁸.

Diyarbekir Eyaleti'ndeki görevinde evvela aşiretlerin eşkıyalıklarıyla mücadele etmekle meşgul olan²⁹ Arifi Ahmed Paşa'nın hayatındaki dönüm noktası ise 1723'te başlayan İran seferleri olmuştur. Sefer hazırlıkları başladıktan sonra Osmanlı Devleti seferin finansmanı için bazı çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu minvalde İran seferleri sırasında imdad-ı hazariye vergilerine %50 oranında zam yapılmış ve bu şekilde tahsil edilmiştir. Buna istinaden Diyarbekir Valisi Ahmed Paşa Tiflis seferinde görevlendirildiğinde o yıl Diyarbekir'den toplanacak olan 20 bin guruş, zamlarla birlikte 30 bin guruş olarak tahsil edilmiştir³⁰. Aynı yıl Diyarbekir'de imdad-ı seferiye ise 44 bin guruş olarak tespit edilmiş, bu paranın bir kısmı toplanamamış ve eksik kalan kısmın verenlerden tamamlanması istenmiştir³¹. İlerleyen yıllarda seferin uzaması nedeniyle devlet hazinesi boşalmış ve valilerin masraflarını karşılayabilmesi için imdad-ı seferiye'nin de yılda iki kez tahsil edilmesine izin verilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti İran seferlerinin masrafını halka yüklemiştir³².

İran seferi başladığı esnada Diyarbekir Valisi olan Arifi Ahmed Paşa, 1723 yılı şubat ayında hem kapı halkı hem de Diyarbekir'deki bütün sancakbeyleri ve alaybeyleriyle birlikte Tiflis'in ele geçirilmesiyle görevlendirilen Serasker İbrahim

523'te bu tevcihin tarihi 17 Şubat 1720 olarak geçmektedir. Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihati (1717-1730)*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 282; Şeyhi Mehmed Efendi ise tevcihin 1720 yılı ocak ayında gerçekleştiğini kaydetmiştir. Şeyhi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, C IV, s. 3349.

26 BOA, A.DVNSMHHM.d. 129/814.

27 BOA, A.DVNSMHHM.d. 129/1236; Silahdar, *Nusretname*, s.1115; Şeyhi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, C IV, s. 3350.

28 BOA, A.DVNSMHHM.d. 130/198; Silahdar, *Nusretname*, s.1137; Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihati*, s. 282.

29 BOA, A.DVNSMHHM.d. 130/326, 327, 453, 478; 131/25.

30 BOA, A.DVNSMHHM.d. 131/162.

31 Berna Torkak, *Atık Şikayet Defterlerinde Ayntab, Diyarbekir ve Ruha (1649-1837)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2023, s. 213.

32 Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 194.

Paşa'ya destek olması için sevk edilmiştir³³. Osmanlı ordusu tarafından Tiflis'e yapılan taarruz neticesinde burası ele geçirilmiş ve mutasarrıf olarak Tiflis Hanı Vahtan'ın İslam'ı yeni kabul etmiş olan oğlu Şehnevaz tayin edilmiştir. Tiflis'in muhafazası ise 22 Ağustos 1723 tarihinde Arifi Ahmed Paşa'ya havale edilmiştir³⁴.

Tiflis'in fethinden yaklaşık 1 ay sonra ordu idaresinde değişiklikler yapılmıştır. Serasker İbrahim Paşa, sefer sırasındaki yavaş hareketleri, açgözlülüğü, rüşvet alması gibi hareketlerinin yanında Şirvan hanına savunma için yardım etmemiş ve Bakü'nün Rusların eline geçmesine neden olmuştur. Bütün bunların sonucunda İbrahim Paşa seraskerlikten azledilerek Tiflis'in muhafazasıyla görevlendirilmiştir. Revan tarafına seraskerlik görevi ise Arifi Ahmed Paşa'ya verilmiştir. Bu sırada İstanbul'da yapılan müzakereler neticesinde yeni fethedilen bir bölgeye yeni Müslüman olmuş bir şahsın atanmasının uygun olmadığı düşünülerek, Tiflis Eyaleti de Arifi Ahmed Paşa'nın uhdesine verilmiş ve kendisine 550 gurus kıymetinde samur kaplı bir kürk gönderilmiştir³⁵. Paşa Revan seferi için hazırlıklarını sürdürürken gönderilen emirde Revan'ın fethinden sonra vakit kaybetmeden Nahçıvan tarafına hareket etmesi ve buradaki Safevî faaliyetlerinin engellenmesi gerektiği kendisine bildirilmiştir³⁶.

Arifi Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu kış mevsimini sefer hazırlığıyla geçirdikten sonra 1724 yılı yazında Revan'a doğru harekete geçmiştir. Arifi Ahmed Paşa'nın başında bulunduğu ordunun mevcudu İstanbul'dan gönderilen 27 bin yenicheriyle birlikte 60 bini geçmiştir. Revan Kalesi'nin muhkem yapısı göz önüne alınarak Erzurum'dan büyük kuşatma topları da Revan'a doğru yola çıkarılmıştır. Böylece ileri harekâtına devam eden Osmanlı ordusu bir haftada Tiflis'ten Revan'a ulaşarak 24 Haziran 1724'te şehri kuşatmaya başlamıştır. Kuşatmanın başlarında Revan'ın dış mahalleleri Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olsa da kalede bulunan müdafiler direnmeye devam etmiştir. Üç aylık bir kuşatmadan sonra Tahmasb'dan yardım gelmeyeceğini anlayan Revan muhafızı 27 Eylül 1724'te teslim olmayı kabul etmiş, ardından 7 Ekim 1724'te Osmanlı ricali Revan

33 BOA, A.DVNSMHHM.d. 131/157, 195.

34 BOA, A.DVNSMHHM.d. 131/578.

35 BOA, A.DVNSMHHM.d. 131/688, 690; BOA, İE.HLT. 5/510; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/1, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 177; *Tarih-i Göynüklü*, s. 340; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1334-1335; Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihati*, s. 282.

36 BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/240.

Kalesi'ne girerek kaleyi teslim almış ve burası da Osmanlı kontrolüne girmiştir³⁷. Uzun süren kuşatma esnasında umutsuzluğa düşen serasker Arifi Ahmed Paşa'yı cesaretlendirmek ve kuşatmayı kaldırıp geri dönmesini engellemek için fermanlar gönderilmiştir³⁸. Arifi Ahmed Paşa'nın bu başarısı Sultan III. Ahmed'in takdirini kazanmış, kendisine ve maiyetine samur kaplı kürkler gönderilmiş ve ardından Revan'ın idaresi ve muhafazasıyla görevlendirilmiştir. Ayrıca ihtiyaçlarına sarf etmek üzere iç hazineden 15 bin guruş tahsis edilmiştir³⁹.

Revan'ın ardından Ahmed Paşa Gence'nin fethedilmesiyle de görevlendirilmiştir⁴⁰. Ancak Revan'ın fethinden birkaç gün sonra Belgrad, Niş ve Vidin taraflarından gelen yeniçeriler arasında bulunan bir grup, mevacipleri dışında bir miktar para talebiyle kargaşa çıkarıp seraskeri yaralayarak esir almış, Ahmed Paşa ancak Mir-i Alem Derviş Mehmed Ağa'nın askerlere 100 kese akçe getirmesiyle kurtulabilmiştir. Daha sonra adamlarıyla şehrin dışına çıkan Ahmed Paşa, askerleri galeyana getiren üç zabiti yakalayıp idam ettirerek olayları bastırmış, 95 kese akçeyi asilerden geri almıştır⁴¹. Yaşanan bu olaya istinaden seraskerin askerlerden intikam alma tasavvuruna düşmesi ve bunun orduyu bozma ihtimali göz önüne alınarak 14 Haziran 1725 tarihinde Diyarbekir ve Revan eyaletleri valiliğinden azledilmiş, uhdesine arpalık olarak verilen Ordubad ya da Nahcivan sancaklarından birinde ikamet etmesi ve buraların muhafazası şartıyla Trabzon valiliğine tayin edilmiştir⁴².

Öte yandan Ahmed Paşa'nın Revan muhafızlığı sırasında karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun da bazı başıboş askerlerin neden olduğu olaylardır. Bu askerler Osmanlı idaresine itaat eden Ermenilerin köylerini basarak mallarını gasp etmiş, kendilerini

37 BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/383, 426; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1402-1408; Revan ahalisine verilen amannamenin sureti için bk. BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/1474; Revan seferinin ve fethinin detayları için bk. M. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-namesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

38 BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/207, 222, 358.

39 BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/476; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1411-1412.

40 BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/832.

41 BOA, A.DVNSMHHM.d. 132/927; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1426-27; yeniçerilerin sefer esnasında huzursuzluk çıkarmasında İran seferlerinin umulandan uzun sürmesi, ordunun İran'da kışlamak zorunda kalması ve padişahın Revan kuşatması sırasında Üçkilise'nin yağmalanmasına izin vermemesi de muhtemelen etkili olmuştur. Zira Revan'ın 3 ay süren kuşatması sırasında çok sayıda asker firar etmiş ve ordunun üç bin kişilik Mısır ordusuyla desteklenmesiyle kuşatma sürdürülmüştür. Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş: İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 177-178.

42 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1433.

ise esir almıştır. Yaşanan olaylar neticesinde bölgedeki ahalinin bir kısmı yerlerini terk etmiştir. Bu türden olayların önüne geçemeyen Ahmed Paşa, İstanbul'a gönderdiği arzda Revan muhafızlığından azlini talep etmiş ancak bu talep kabul görmemiş, seraskerlikten azlinin ardından, yerine Erzurum Valisi Hacı Mustafa Paşa Diyarbakir ve Revan valiliğiyle birlikte serasker olarak tayin edilmiştir⁴³. Bu düzenlemelerin ardından sefere devam eden Osmanlı ordusu Gence'yi de ele geçirmiştir.⁴⁴ Gence'nin fethinden sonra o bölgede asayişin artık sağlandığı gerekçesiyle Ahmed Paşa Trabzon'daki kargaşa hâlinin ortadan kaldırılması için Nahçıvan ve Ordubad muhafızlığından azledilerek Trabzon'a gönderilmiştir⁴⁵.

Ahmed Paşa'nın Trabzon'daki görevi kısa sürmüş ve 1725 yılı sonlarında Sivas valiliğine tayin edilmiş⁴⁶ ancak bu görevi de uzun süreli olmamış ve Paşa'nın bir sonraki durağı yeniden Halep valiliği olmuştur. 12 Ocak 1726 tarihinde Halep'e tayin edilen Ahmed Paşa'ya bölgedeki asayişsizliği ortadan kaldırma ve Rakka'dan Kudüs'e kadar uzanan bölgeyi muhafaza etme görevi verilmiştir⁴⁷. Ahmed Paşa'nın Halep valiliğindeki bir başka görevi Kirmanşah ve Hemedan'a yapılacak seferde ordunun kullanması için gönderilecek hayvan ve zahirenin Birecik'ten Rıdvaniye'ye nakledilmesi ve sefere katılacak süvari ve piyade askerinin toplanması olmuştur⁴⁸. Paşa bu işler için gemi inşa ettirmek ve Birecik'te ikamet etmekle yükümlü tutulmuş, bu minvalde hayvan ve zahire nakli için 139.872 guruşluk bir masrafla 672 gemi inşa ettirilmiştir⁴⁹. 1728 yılı ağustos ayında Arifi Ahmed Paşa Halep'ten ayrılarak Anadolu'nun iç taraflarına dağılan Türk, Kürt ve Arap aşiretlerini yerlerine iskân etmesi koşuluyla Rakka valiliğine tayin edilmiştir⁵⁰. Arifi Ahmed Paşa 1722 yılı başlarında Diyarbakir valisiyken de Rakka mukataalarına iskân edilen aşiretlerin Diyarbakir'de perakende hâlde dağılmasından sonra bunların tekrar Rakka'ya iskan edilmeleriyle görevlendirilmiş ancak bu aşiretlerin iskan meselesi bir süre sonra iptal edilmiştir⁵¹. Paşa'nın Rakka valiliği sırasında

43 BOA, A.DVNSMHM.d. 132/939, 1074, 1080, 1083; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/1, s. 178-179.

44 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1450.

45 BOA, A.DVNSMHM.d. 133/52.

46 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1461; Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, C IV, s. 3361.

47 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1471; *Sicill-i Osmani*'de 1727'de Halep, 1728'de Sivas'a tayin edildiği kayıtlıdır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C I, s. 321.

48 BOA, A.DVNSMHM.d. 133/1484, 1567.

49 *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1565.

50 BOA, A.DVNSMHM.d. 135/630; *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C III, s. 1605.

51 BOA, A.DVNSMHM.d. 130/802; 131/709.

Teke Sancağı'nı da tasarruf ettiği 2 Mart 1728 tarihli tevcih kaydında sancağın üzerinde “ibka” bırakılmasından anlaşılmaktadır⁵².

Ahmed Paşa, bizzat kaleme aldığı *el-Ma'ârifü'l-Feyziyye* isimli eserde, bu eseri Ruha valiliği sırasında yazmaya başlayıp Adana valiliği esnasında 1730 yılı başlarında tamamladığını bildirmektedir. Bu bilgiye istinaden Ahmed Paşa'nın Rakka'nın ardından evvela Ruha, sonra da Adana valiliklerine tayin edildiği ortaya çıkmaktadır⁵³. Bu görevlerin akabinde Ahmed Paşa ilk olarak Kandiye valiliğine tayin edilmiştir. Ancak Paşa Girit'e gitmeden önce 30 Nisan 1730 tarihli bir fermanla İran tarafında Hemedan Seraskeri Ahmed Paşa'nın emrinde bulunmak üzere yeniden Karaman Eyaleti valiliğine getirilmiştir. Bu tayinde Ahmed Paşa'nın “kapusu gayet müretteb ve sefer takımı mükemmel” olmasının yanı sıra kendisinin İran seferine iştirak etme isteği etkili olmuştur. Arifi Ahmed Paşa evvela Karaman'da imdad-ı seferiyyeyi tahsil ettikten sonra Musul ve Şehrizar tarafına giderek zahirenin daha çok olduğu sancakta ikamet etmek ve Serasker Ahmed Paşa çağırdığı zaman yanına gitmekle yükümlü tutulmuştur⁵⁴. Ancak Haziran 1730 tarihinde Arifi Ahmed Paşa Tebriz'in muhafazasında görevlendirilmiş, bir an önce görev yerine giderek Tebriz Muhafızı ve Serasker Mustafa Paşa'yla ittifak üzere hareket etmesi istenmiştir⁵⁵. Paşa'nın sefer hazırlıklarıyla vakit geçirerek hareket etmekte yavaş davrandığı, Tebriz'e gitmesine dair emrin birkaç kez yinelenmesinden anlaşılmaktadır⁵⁶. Tam da bu sıralarda, Tiflis taraflarında Lezgilerin saldırıları başlamış ve 1730 yılı ağustos ayı sonlarında, Ahmed Paşa'nın Tiflis Muhafızı ve Seraskeri İshak Paşa'ya yardımcı olması gerektiği bildirilmiştir⁵⁷. Bu emirden birkaç gün sonra gönderilen yeni bir emirle Tebriz'i ele geçiren İran ordusunun Revan'a saldırmasının da muhtemel olduğu hatırlatılmış, bahar mevsiminde 40 bin kişilik orduyla sefere çıkılacağı ve ordu sınıra ulaşana kadar Revan'ın muhafazasının önem taşıdığı belirtilerek Ahmed Paşa, Revan Kalesi muhafazasına tayin edilmiş ve Revan Muhafızı Mustafa Paşa ve Serasker İbrahim Paşa ile uyumlu şekilde görev yapması istenmiştir⁵⁸. Bu dönemde Tebriz

52 Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihati*, s. 75.

53 Murat Sula, “Arifi Ahmed Paşa ve Bilinmeyen Eseri (El-Me'ârifü'l-Feyziyye)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C XI/S. 3 (25), 2019, s. 1495.

54 BOA, İE.TCT. 17/1855; BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/235.

55 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/351.

56 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/390, 497, 653.

57 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/704.

58 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/744, 774, 777, 829.

Tahmasb-kulu Han tarafından ele geçirilmiş ve yeni hedefin Revan olacağı tahmin edildiği için önlem alınmaya çalışılmıştır⁵⁹. Eylül ayı sonlarında ise İbrahim Paşa seraskerlikten azledilip Revan muhafazasına tayin edilmiş, Tebriz ve Revan seraskerliği Arifi Ahmed Paşa'ya tevcih edilmiştir⁶⁰.

Ordu İran sınırında muhafaza işleriyle meşgul olduğu sırada İstanbul'da Patrona Halil isyanı patlak vermiş ve isyan neticesinde 2 Ekim 1730 tarihinde I. Mahmud tahta çıkmıştır. Bu hususa dair gönderilen hükümde Padişah'ın cülusunun orduya duyurulması istenmiştir⁶¹. *Subhî Tarihi*'ndeki kayda göre Tebriz ve Revan tarafları seraskerine Erzurum Eyaleti'nin idaresi uygun olduğu için Arifi Ahmed Paşa'ya 16 Ekim 1730 tarihinde Erzurum Eyaleti tevcih edilmiştir⁶². I. Mahmud tahta çıktıktan sonra Safevîlerle barış görüşmeleri başlamış ve Paşa, İran'a saldırı yapılmaması konusunda uyarılmıştır⁶³. Ahmed Paşa'nın bu seraskerlik görevi de kısa sürmüş ve yerine kasım ayı başında Karaman Eyaleti'yle birlikte Revan seraskeri olarak Rüstem Paşa tayin edilmiştir⁶⁴. Aralık ayı başında ise Rüstem Paşa seraskerlikten azledilerek Hemedan Seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetine verilmiş, seraskerliğe Diyarbekir Valisi Ali Paşa tayin edilmiş, Ali Paşa bölgeye gelene kadar Erzurum Valisi Arifi Ahmed Paşa serasker vekilliğine getirilmiştir⁶⁵.

Revan tarafındaki seraskerlik işleri tamamlandıktan sonra Arifi Ahmed Paşa 1730 yılının son günlerinde Van Kalesi muhafazası şartıyla Van valiliğine tayin edilmiştir. Paşa'nın buradaki ilk görevi, vezareti kaldırılan eski Van Valisi Mustafa Paşa'nın mallarına el konulması ve kendisinin Rodos'a sürgün edilmesiyle ilgilenmek olacaktır⁶⁶. Buna ek olarak verilen bir başka görev ise sefer başladıktan sonra zarar vermesi muhtemel olan eşkiyanın seferden önce ele geçirilerek sefer güvenliğinin sağlanması olacaktır⁶⁷.

59 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/815.

60 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/864, 972.

61 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/960.

62 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/1049; Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi, Sami ve Şakir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744 (İncelemeli ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydınar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 45-46.

63 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/965.

64 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/1012.

65 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/1167, 1170.

66 BOA, İE. TCT. 18/2028; BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/1564.

67 BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/1585.

Arifi Ahmed Paşa'nın Van valiliği sırasında bazı problemlere neden olduğu görülmektedir. Örneğin Revan Kalesi'nin muhafazası için sarf edilmek üzere para, zahire ve mühimmat gönderilmiş olmakla birlikte Van Muhafızı Ahmed Paşa gönderilen paraya el koyarak kendi giderleri için kullanmayı tercih etmiş, Revan Seraskeri Ali Paşa'ya hitaben gönderilen hükümde Van muhafızının el koyduğu paranın tespit edilerek geri alınması emredilmiştir. Bu hususta bir başka emir de Ahmed Paşa'ya gönderilmiş ve aldığı parayı derhâl Revan Kalesi Muhafızı Mustafa Paşa'ya teslim etmesi gerektiği vurgulanmıştır⁶⁸. Van Kalesi muhafızlığı kendisinin son önemli görevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonra devlete ihanetle suçlanan Paşa için sonun başladığını söylemek mümkündür.

c. İhaneti ve İdamı

Arifi Ahmed Paşa'nın hayatının sona ermesine dair olaylar kaynaklarda sarıh bir biçimde bulunmaktadır. Hem 139 numaralı mühimme defterindeki bir hükümde hem de *Subhî Tarihi*'nde bulunan detaylı kayıtlara göre Paşa, İran seferi başlarında Gence ve Revan'ın fethi için serasker olarak bulunduğu sırada, selefi İbrahim Paşa'nın bu kalelerin fethiyle şöhret kazanmaması için askerler arasında fitne çıkararak kalelerin fethinin gecikmesine ve buradaki Osmanlı askerinin çoğunun ölümüne neden olmuş, seraskerlikten azledilmesinden sonra da İran Şahı ile muhabereye girmiş ve 1 ay içinde gelirse Revan Kalesi'ni geri alabileceğini bildirmiştir. Ancak Arifi Ahmed Paşa'nın hesabı tutmamış, Revan Kalesi yakınlarında İran Şahı mağlup edilmiştir. Paşa'nın İran Şahı'na haber göndererek Osmanlı Devleti'ne ihanet ettiği bu sırada ele geçirilen Şah'ın rikabdarbaşı vasıtasıyla öğrenilmiştir⁶⁹. Göynüklü Ahmed Efendi ise 1725 yılında Serasker İbrahim Paşa'nın Luri Kalesi küçük bir kale olduğu için oyalanmak istemeyerek doğrudan Gence üzerine hareket ettiğini, kale ele geçirileceği sırada Arifi Ahmed Paşa'nın suistimali nedeniyle askerinin bozulduğunu, bundan dolayı çok sayıda Osmanlı askerinin öldüğünü kaydetmiştir⁷⁰. Ayrıca Nisan 1731 tarihli bir fermana göre Arifi Ahmed Paşa'nın Van muhafızı olarak görev yaptığı sırada yaptıkları da öldürülme nedenleri arasındadır. Van kadısı ve mütesellimi ile Van'da bulunan ağalara ve yeniçeri zabıtine gönderilen fermanda Van Muhafızı Ahmed Paşa'nın Revan için gönderilen zahire ve paraya el koyarak kendisi için harcadığı, bununla da yetinmeyerek askerlerinin reayaya zarar vermesini engellemediği, hatta Revan etrafındaki köylerin tahrip edilmesine

68 BOA, A.DVNSMHM.d. 136/1665, 1670, 1671.

69 BOA, A.DVNSMHM.d. 139/95; *Subhî Tarihi*, s. 176.

70 *Tarih-i Göynüklü*, s. 345.

de ses çıkarmadığı vurgulanmıştır. Bütün bu suçlarından ötürü Paşa'nın vezareti kaldırılmış ve kendisiyle adamlarının Van Kalesi'nde mahkûm, mallarının da bütün teferruatıyla tahrir edilmesi emredilmiştir⁷¹. Öte yandan Paşa, Halep valiliği esnasında İdlib'de Reyhanlı Aşireti'nin iskânı sırasında aşiret mensuplarından haksız yere 2830 gurus tahsil etmiş, Köprülü Mehmed Paşa Evkafı'na bağlı bulunan Cısr-i Sugur ahalisinden de haksız yere 3750 gurus almış ve bunlar da İstanbul'a şikâyet konusu olmuştur⁷². Nitekim bu devirde valilerin halktan nal baha, zahire baha, kahve parası, konak masrafı gibi adlar altında kanun dışı vergi alması yaygın bir davranış olup bu hususta Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her bölgesinden İstanbul'a şikâyetler ulaşmaktaydı⁷³.

Osmanlı Devleti'ne ihaneti gün yüzüne çıktığında Van muhafızı olan Arifi Ahmed Paşa derhâl azledilmiş ve hakkında “ferman-ı kaza” yani idam fermanı gönderilmiştir. Yine *Subhî Tarihi*'ndeki kayda göre Ahmed Paşa görev yaptığı bütün eyaletlerde reayaya zulmetmiş ve nedensiz yere çok sayıda kişiyi de öldürerek eyaletleri viran hâle getirmiştir. Bir anlamda “ölümü hak ettiği” düşünülen paşanın mallarının müsaderesi için ferman gönderilmiş, Ahmed Paşa ise kendisinin idamı için gelen kapıcıbaşıyı ele geçirerek 1 ay kadar yanında tutmuş ve sonra da ortadan kaldırmıştır⁷⁴. Daha sonra çareyi kaçmakta bularak Millü Ekradı'ndan Keleş Abdi isimli bir boy beyine sığınan Ahmed Paşa'nın Diyarbakir'de bulunduğu sırada devlet tarafından ele geçirilmesi için bir nevi oyun oynandığı anlaşılmaktadır. Buna göre evvela eski Sadrazam Osman Paşa'nın ricası üzerine Paşa'nın suçları affedilerek mallarının kendisine iadesi ve Halep Eyaleti'nde Taşlıbakar isimli köydeki çiftliğinde ikamet etmesi için ferman gönderilmiş, ardından 30 Ocak 1732 tarihinde arpalık olarak Teke Sancağı tevcih edilerek buradaki Yörükler taifesinin sancakta hâlî olan yerlere iskân edilmesiyle görevlendirilmiştir. Böylece teskin edilen Ahmed Paşa'ya yardımcı olmaları için Hamid Sancağı Mutasarrıfı Vezir Hafız Ahmed Paşa, Alaiye Mutasarrıfı İbrahim ve Aydın Muhassıl Vekili Halil de tayin edilmiştir. Ancak bu görevlilere 1732 yılı eylül ayı başlarında gönderilen başka bir fermanla Ahmed Paşa'nın *el-hainu haifun* (*hainler korkak olur*) sözüne uygun şekilde sürekli ihtiyat üzere olduğu belirtilerek kendisine hissettirilmeden

71 BOA, AE.SMHD.I 124/9066.

72 BOA, İE.EV. 40/4605; BOA, C.DH. 22/1075.

73 Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, s.197-200.

74 Ahmed Resmî, *Halîfetü'r-Rü'esa*, s. 60; bu arada Arifi Ahmed Paşa'nın bazı malları da eşkıya tarafından gaspedilmiş, İstanbul'dan Bitlis ve Hazro hakimlerine gönderilen hükümde malların bulunarak paşaya iade edilmesi emredilmiştir. BOA, C.DH. 79/3917.

ortadan kaldırılması istenmiştir⁷⁵. Aynı görevlilere bir süre sonra gönderilen yeni bir hükümle Paşa'nın Teke Sancağı'nda olan bütün adamlarına, cariyelerine ve emvaline el konulması istenmiştir. Ahmed Paşa'nın muhallefatının tespitine dair kasım ayı başlarında yeni bir hüküm gönderildiği göz önüne alınırsa eylül-ekim ayı içerisinde Teke Sancağı dâhilinde öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Paşa öldürüldükten sonra kesilen başı müteferrika Abdullah Ağa tarafından İstanbul'a getirilmiştir⁷⁶. Böylece Arifi Ahmed Paşa'nın İstanbul'da bürokrasi kademelerinde kalem tutarak başladığı memuriyet hayatı, vezirlik ve seraskerlik ile elinde kılıçla devam etmiş, devlete ihaneti ve katledilmesi ile de son bulmuştur.

d. Eserleri

Kaynaklarda Ahmed Paşa'nın şiir yazdığından, inşa ve güzel yazı yazma sanatında maharet sahibi, mizaç olarak da sert olduğundan bahsedilmektedir. *Osmanlı Müellifleri*'nde Arifi Ahmed Paşa'nın bir divançesinin bulunduğu belirtilmektedir ancak bu eserin akıbeti hakkında bilgi yoktur. Aşağıdaki beyit de kendisine aittir:

*Etmaz tarîk-i Hakk'da olan halka ser-fürû
Eğmez minâre kâmetini bâd eserse de*⁷⁷

Ahmed Paşa'nın entelektüel bir kimliği olduğu da görülmektedir. Hatta Ahmed Paşa, İmam Birgivi'nin *Mu'addilü's-Salât*⁷⁸ isimli eserine şerh yazmaya başlamış ancak ölümü nedeniyle bunu tamamlama imkânı olmamıştır. Ahmed Paşa'nın ölümü damadı ve kethüdâsı olan devlet ricalinden Süleyman Efendi elinden olmuş, ölümüne “شهادت العارف احمد” *Şehâdetü'l-Ârif Ahmed* (1145)” şeklinde tarih düşürülmüştür⁷⁹.

Arifi Ahmed Paşa'nın Arapça ve Farsçaya da iyi derecede vâkıf olduğu telif ettiği ve sahip olduğu eserler sayesinde anlaşılmaktadır. Vezaret payesi aldıktan sonra

75 BOA, A.DVNSMHM.d. 139/95.

76 BOA, A.DVNSMHM.d. 139/104, 105; *Subhî Tarihi*, s.176-177; *Sicill-i Osmanî*'de Arifi Ahmed Paşa'nın Teke mutasarrıfıyken kaza sonucu öldüğünden bahsedilirken, *Osmanlı Müellifleri*'nde ise Teke'de maktulan öldüğü belirtilmiş ancak ölüm yılı 1703/4 (H. 1115) olarak verilmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C I, s.321; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C II, haz. M. A. Yekta Saraç, TÜBA Yayınları, Ankara 2016, s.741.

77 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C II, s.741.

78 İmam Birgivi tarafından namaz rükünlerinin doğru uygulanmasına dair kaleme alınmış olan bu eserin telif tarihi H. 975 / M. 1567-68'dir. Emrullah Yüksel, “Birgivi”, *DİA*, C VI, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.193.

79 Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatin*, s.97.

hayatının büyük kısmı Osmanlı Devleti'nin batı ve doğu sınırlarında mücadeleyle geçen Ahmed Paşa'nın bir yandan da sahip olduğu entelektüel birikimi tefsir ve fıkıh konularında eserler kaleme alarak aktarmaya çalıştığı görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Arifi Ahmed Paşa fıkıh konusunda *el-Ma'ârifü'l-Feyziyye* ve tefsir konusunda da *Tefsîru Süreti'l-Fâtiha* isimli eserleri bizzat kaleme almıştır. Şafii fakih ve dil alimi Ebu'l-Mekarim Fahrüddin Ahmed Çarperdi'nin *el-Muğni fi'n-nahv* isimli eserine şerh olarak kaleme alınan *el-Ma'ârifü'l-Feyziyye*⁸⁰, 113 varaktan mürekkep olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut olan tek nüshasının müellif hattı olması muhtemeldir. Müellif, devlet büyüklerinin çocuklarının ilim tahsil etmesi için çaba sarf ettiğini, kendisinin de küçük yaştaki oğlunun ilim tahsili için bazı yazılar kaleme aldığını, daha sonra incelediği *Muğni* şerhinde bazı eksiklikler görmesi üzerine bu şerhi yazdığını belirtmektedir⁸¹. Yine Arapça kaleme alınan *Tefsîru Süreti'l-Fâtiha* isimli eser ise 20 varaktan oluşmakta ve Fatiha suresinin bir yorumunu ihtiva etmektedir⁸².

e. Ailesi

Arifi Ahmed Paşa'nın özel hayatına dair bilgiler muhallefat kayıtlarındaki satır aralarından elde edilebilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Paşa öldüğünde geride yedi eş ve üçü erkek, altısı kız olmak üzere dokuz çocuk bırakmıştır. Eşlerinin adları Şehbaz, Nevzuhur, Münteha, Müferrah, Behcet ve İspir olup bir de Başkadın olarak zikredilen eşi vardır. Çocuklarının isimleri Feyzullah, Behram, Hüsrev, Habibe, Ümmü Gülsüm, Emine, Ümmü, Fatıma ve Zeliha'dır⁸³. Ahmed Paşa'nın Halep'teki sarayında biri ıtknameli altı cariye ile bir de kölesi vardır. Ayrıca Teke'den de üç cariye ve bir köle Halep'e getirilerek deftere kaydedilmiştir. Sarayında başkadının odasında da biri Feyzullah Bey'e ait olmak üzere dört cariye vardır. Bu cariyelerin büyük çoğunluğu Acem menşelidir⁸⁴.

2. Muhallefatın Tespiti

Osmanlı Devleti'nde müsadere usulü, malları müsadere edilecek kişinin eceliyle ölmesi ya da işlediği suça istinaden öldürülmesi ile başlamaktadır. Bunun ardından

80 Arapça kaleme alınan eserin telif tarihi 4 Receb 1142/23 Ocak 1730'dur. Arifi Ahmed Paşa, *el-Ma'ârifü'l-Feyziyye*, vr. 113b (<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/302609> erişim tarihi 17.10.2024).

81 Sula, *Arif Ahmed Paşa ve Bilinmeyen Eseri (El-Me'ârifü'l-Feyziyye)*, s. 1493-1495.

82 Arapça kaleme alınan bu eser de H. 1142 tarihini taşımaktadır. Arifi Ahmed Paşa, *Tefsîru Süreti'l-Fâtiha*, vr. 20b (<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/261547> erişim tarihi 17.10.2024).

83 BOA, D.BŞM.MHF. 25/58, 27/6, 27/13.

84 BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

ilgili kişinin ölüm haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla birlikte Padişah'ın fermanı ile malların yazılması için bir mübaşir gönderilir ve bu mübaşir, kendisine verilen emir doğrultusunda ilgili yerin kadısıyla iş birliği içerisinde malların tespit işini tamamlardı. Müsadere için hazırlanan defterler bazen katledilen şahsın kesilen başıyla birlikte İstanbul'a gönderilirdi. Muhallefat defterleri tetkik edildikten sonra ölen şahsın serveti umulandan az çıkarsa bir soruşturma başlatılır, aksi hâlde muhallefatın tasfiyesi işlemlerine geçilirdi. Bundan sonra İstanbul'dan giden emir doğrultusunda satılabilecek olanlar bulundukları yerde ya da İstanbul'a nakledildikten sonra satılarak tasfiye işlemi tamamlanırdı⁸⁵. Muhallefat defterlerinde eşyaların kıymeti yazılmış olsa da bu değer eşyanın gerçek değerini vermemekte, yalnızca mübaşirin o anda belirlediği tahmini değeri ifade etmektedir. Zira eşyanın gerçek değeri ancak satış anında tespit edilebilecektir⁸⁶.

Genel müsadere uygulamasının Ahmed Paşa için de geçerli olduğu görülmektedir. Arifi Ahmed Paşa Teke Sancağı'nda katledildikten sonra sıra mallarının tespit işlemlerine gelmiştir. 1718'den ölümüne kadar pek çok vilayeti tasarruf eden Paşa'nın muhallefatının tespiti için kapıcıbaşılardan Sirozî Mehmed Ağa görevlendirilmiştir⁸⁷. Mehmed Ağa'ya verilen emirde Ahmed Paşa'nın âyan ve ahaliden kimselerde emanet olarak malları ve eşyası olduğu belirtilerek mallarının eksiksiz bir biçimde kayıt altına alınması istenmiştir. Ayrıca gayrimenkullerin değerleri üzerinden satılarak elde edilen gelirin hazine-i hümayuna teslim edilmesi emredilmiş, malların değerinden daha azına satılması durumunda cezalandırılacağı hususu ise özellikle vurgulanmıştır⁸⁸.

Arifi Ahmed Paşa'nın Halep'teki emlak ve eşyasının tespit işlemleri ilgili yerlerin vali, mütesellim ve kadı gibi yerel görevlilerinin de yardımlarıyla Sirozî Mehmed Ağa tarafından 4 Aralık 1732 tarihinde tamamlanmış ve iki nüsha olarak hazırlanan defterlerin Mehmed Ağa'nın bir adamıyla İstanbul'a gönderildiği Halep Valisi Mehmed Paşa tarafından bildirilmiştir⁸⁹. Muhallefatın kayıt altına

85 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s. 156-157; Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", s. 150.

86 Cezar, "Bir Ayanın Muhallefatı", s. 66.

87 BOA, A.DVNSMHD.d. 139/105; BOA, AE.SMHD.I 233/18750, 237/19049; BOA, D.BŞM.MHF. 25/40, 25/41 (4), 25/53, 27/9.

88 BOA, C.ML. 517/21109; BOA, D.BŞM.MHF. 25/41 (2).

89 BOA, D.BŞM.MHF. 25/40, 25/50 (5), 27/5, 27/8, 27/12.

alınması sırasında çıkan problemler ise merkezi otoriteyle istişare edilerek çözüme kavuşturulmuştur. Örneğin Rakka'daki görevliler ile Sirozî Mehmed Ağa'ya gönderilen bir fermenda Ahmed Paşa'nın malikanesinin mültezimi olan Deli İsmail'in üzerinde 1250 guruş alacak olduğu belirtilmiş, bu para tahsil edildikten sonra mültezimin uhdesinde bulunan malların da satılarak elde edilen gelirle beraber İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁹⁰.

Ahmed Paşa'nın muhallefatına dair damadı Hacı Ali tarafından gönderilen ilk tahmini listeye göre Ahmed Paşa'nın Erzurum'daki evinde bazı silahların yanında çeşitli ev eşyaları, 20 takım raht, birkaç bakır eşya ile 150 kantar pamuk mevcuttur⁹¹. Bunların büyük kısmı daha sonra Enderun'a alınan kıymetli eşyaların kaydedildiği listede de mevcuttur. Böylece Erzurum'daki eşyaların bir süre Taşhan'da muhafaza edildikten sonra doğrudan İstanbul'a nakledildiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Ahmed Paşa'nın muhallefatının ana kısmı Halep ve Ruha'da bulunmaktadır ki bunlara dair detaylar aşağıda başlıklar hâlinde verilecektir.

a. Nakit Para ve Ziyet Eşyası

Arifi Ahmed Paşa'nın muhallefatına dair hazırlanan ilk listelerde⁹² nakit para ya da ziyet eşyasına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durum diğer müsadere uygulamalarında çokça görüldüğü üzere bunların aile fertleri tarafından müsadere işleminin dışında kalması için saklanmış olabileceğini akla getirmektedir⁹³. Buna karşın listelerde yer almayan ancak Enderun'a teslim edilen eşyalar arasında bulunan yedi çift altın bilezik, mücevherat, kıymetli kumaşlar, altın ve gümüşten mamul ya da müzeyyen kılıç, fincan zarfı gibi eşyalar nakit para ve ziyet eşyasının mevcut olduğunu göstermektedir. Enderun'a teslim edilen bu eşyaların tamamına 1990 guruş kıymet biçilmiştir⁹⁴. Arifi Ahmed Paşa'nın nakit varlığına ilişkin şüpheleri yok eden kayıtlar ise *Maliyeden Müdevver Defterler* tasnifinde bulunan bir defterde mevcuttur. Bu defterdeki kayda göre Arifi Ahmed Paşa'nın hazinesinde tuğralı, cedid asitane, yaldız, Mısır, Cezayir, Acem, tuğralı Mısır, İstanbul ve Edirne altını, zer-i mahbub, zincirli Mısır, Macar altınları olmak üzere toplamda 10505 guruş değerinde altın ve nakit parası ortaya çıkmıştır⁹⁵.

90 BOA, D.BŞM.MHF. 27/11, 27/16; BOA, C.ML. 518/21160.

91 BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

92 BOA, D.BŞM.MHF. 19/27; BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

93 Cezar, "Bir Ayanın Muhallefatı", s. 58.

94 BOA, D.BŞM.MHF. 27/7.

95 BOA, MAD.d. 10326, s. 322.

Tablo 1: Muhallefatta bulunan nakit para ve altınlar.

Küçük heybe içinde bulunan altın ve para		Maktulün hazinesinde bulunan altın ve para	
Cinsi	Miktarı	Cinsi	Miktarı
Tuğralı altın	2329 adet	Züyuf para	500 guruş
Cedid asitane ve yıldız ve Cezayir altını	296 adet	Cedid para	480 guruş
Mısır zencirlişi	260 adet	Zer-i mahub altın	58 adet
Cezayir altını	45 adet	Mısır zencirli altını	143 adet
Acem altını	6 adet	Cedid asitane ve Macarî ve yıldız altını	217 adet
Tuğralı Mısır	5 adet		
İstanbul ve Edirne altını	27 adet		
İkilik para	650 guruş		
Cedid mahlut akçe	3100 guruş		

b. Borçlar ve Alacaklar

İdam edildikten sonra muhallefatı devlete olan borcuna karşılık olarak müsadere edilen Ahmed Paşa'nın muhallefat kayıtlarında şahıslara olan borcuna dair bir bilgi yoktur. Buna karşılık kapısında bulunan 6 bayrak levant askerine 3 aylık ulufe karşılığı olarak 1518 guruş, karakullukçulara 1734 guruş, bunların yeme-içme gideri olarak da 475 guruş olmak üzere toplam 3727 guruş borcu vardır⁹⁶.

Kayıtlarda Ahmed Paşa'nın bazı alacaklarının olduğu görülmektedir. Yapılan tespate göre Paşa, Halep'te Tel Malid köylülerine borç olarak verdiği 3176,5 guruş ve 24 akçeden alacaklı durumundadır. Ayrıca Ma'aretü'l-Mısırın kasabasından faiz geliri olarak 420 guruş alacağı mevcuttur⁹⁷.

Ahmed Paşa eşyalarından bir kısmını ve 20 devesini Diyarbakir'de Şeyhlizade'ye emanet bırakmış olup Diyarbakir Voyvodası Hüseyin'de de 1100 guruş alacağı mevcuttur. Develer ve eşyaların satılması ve Hüseyin'de olan 1100 guruş alacağın da eklenerek bu işle görevli mübaşire teslim edilmesi ve İstanbul'a gönderilmesi Diyarbakir kadısına ve voyvodasına yazılmıştır. Yine Antakya'daki Bohşin Çiftliği'ndeki

⁹⁶ BOA, MAD.d. 10326, s. 324.

⁹⁷ BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (4).

marabalarda da 50 guruş sermaye akçesi mevcuttur⁹⁸. Bunlara ek olarak Paşa'nın Sivas'taki çiftliğini işleten Seyyid Osman'dan da 341 guruş alacağı vardır⁹⁹.

Ahmed Paşa arpalık olarak kendisine tevcih edilen Teke Sancağı'na geldiğinde Halep'teki işlerini idare etmesi için Meydanlı Mustafa Ağa'yı vekil bırakmıştır. Ahmed Paşa'nın infazından sonra geçen 9 aylık sürede gelir ve masraflar Mustafa Ağa tarafından kaydedilmiştir. Buna göre büyük kısmı ailesinin geçimi için verilen 2106 guruşluk bir masraf mevcuttur. Masraflara karşılık olarak 9 aylık süreçte emlak ve bahçelerden alınan icar, hasıl olan ürünlerden elde edilen gelirler ve faiz olarak alınan paraların toplamı 1611,5 guruşa ulaşmaktadır¹⁰⁰.

Mehmed Ağa muhallefatın tespit işlerini tamamladıktan sonra Ahmed Paşa'nın Teke'ye giderken Halep'teki işlerini yürütmesi için vekil bıraktığı Mustafa Ağa'dan Paşa'nın emlak ve akarının icaresini talep etmiş ancak Mustafa kendisinin yaptığı masrafların aldığı kiralardan daha yüksek olduğunu belirterek vermek istememiştir. Bu nedenle Mehmed Ağa İstanbul'a arz göndererek ne şekilde hareket etmesi gerektiğini sormuştur¹⁰¹.

c. Gayrimenkuller

Arifi Ahmed Paşa'nın muhallefatında en önemli kalemi gayrimenkulleri oluşturmaktadır. Paşa'nın sahip olduğu gayrimenkullerin çoğunluğu Halep ve Ruha'da bulunmakla birlikte Adana ve Teke'de de mal varlığı mevcuttur. Ahmed Paşa'nın gayrimenkullerinin listesini aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür.

Evler: Ahmed Paşa'nın mallarının önemli ve değerli kısmı Halep'te bulunmaktadır. Paşa'nın ailesinin yaşadığı ev Halep'te Cübeyle Mahallesi'nde bulunmaktadır. Saray olarak da anılan ve kendi parasıyla satın aldığı bu evin kıymeti 8 bin guruştur. Bu evin paşayla birlikte oğlu Feyzullah ile Zeliha ve ismi yazılmayan diğer oğlu (Behram ya da Hüsrev) üzerinde kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Bu evin bitişiğindeki küçük bahçe de kendisine ve ailesine aittir. Paşa'nın Revan seferinde uhdesine verilen Erzurum'da da bir evi mevcut olup eşyalarından bir kısmı öldüğünde burada muhafaza altına alınmıştır¹⁰².

⁹⁸ BOA, C.ML.521/21296.

⁹⁹ BOA, MAD.d. 10326, s. 326.

¹⁰⁰ BOA, D.BŞM.MHF. 25/60.

¹⁰¹ BOA, D.BŞM.MHF. 27/19.

¹⁰² BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

Bahçeler: Halep'te sur dışında Saçlıhan (2 bin guruş), Kazi (3 bin guruş), Zehravi (1500 guruş) ve Hacı Kasım (1500 guruş) isimleriyle anılan ve toplam 8 bin guruş kıymet biçilen dört adet bahçesi mevcuttur¹⁰³.

Çiftlikler: Ahmed Paşa'nın Halep çevresinde çiftlikleri ve malikane olarak uhdesinde olan bazı köyler bulunmakta ve bunlardan gelir elde etmektedir. Bunlardan Meretin Çiftliği (2 bin guruş), Taşlıbazar Çiftliği, Tel Malid köyü maktu, Ma'aretü'l-Mısırın köyünün yarı malikane muaccesesi (3 bin guruş, yarısı Paşa'nın diğer yarısı oğlu Feyzullah'ın üzerindedir), Bohşin, Ziyaret ve diğer köylerin muaccesesi (5 bin guruş), Beni Asid ve diğer köylerin muaccesesi (1900 guruş), Ruha'da Ağcamescid Çiftliği (650 guruş) sayılabilir¹⁰⁴. Halep'teki iki çiftliğinden biri Tel Malid köyünde ve Hasan Paşa Çiftliği adıyla da meşhur olup diğer çiftlik ise Kilis kazasında Taşlıbazar köyündedir. Ahmed Paşa'nın Antakya'da Bohşin köyünde de 250 İstanbul kilesi tohumu kaldırabilecek büyüklükte tarlaları havi olan bir çiftliği daha vardır¹⁰⁵. Paşa'ya ait bir diğer çiftlik Sivas yakınlarındadır¹⁰⁶.

Ahmed Paşa ölümünden evvel tayin edildiği Teke Sancağı'na gidişi esnasında çektiği maddi sıkıntılar nedeniyle Halep/İdlib'de bulunan Meretin Çiftliği'ni 2200 guruşa Halep muhassılı Ahmed Ağa'ya satmıştır¹⁰⁷. Ahmed Paşa'nın malikane olarak haiz olduğu bazı köyleri de iltizama vermiştir. Halep'te olan bu köylerin yaklaşık 10 bin guruş geliri vardır¹⁰⁸.

Ruha'da malikanesi olan Çamurlu köyünde bir bahçe ve havass-ı hümayun köylerinden Ağcamescid'de iki çift miri arazi muhallefat arasında kaydedilen mülklere¹⁰⁹. Ancak Ahmed Paşa Rakka ve Ruha'daki mallarının gelirlerini azat ettiği kölesi evladından Mehmed Ağa'ya senelik 1250 guruş faiz bedeli karşılığında ihale etmiştir¹¹⁰.

Ahmed Paşa Adana'nın Yüreğir kazasında da Terkeşan isimli bir çiftliğe sahiptir ve bu çiftlik ortakçılar ile işletilmektedir¹¹¹.

103 BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

104 BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

105 BOA, D.BŞM.MHF. 25/67.

106 BOA, MAD.d. 10326, s. 326.

107 BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5), 27/10.

108 BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

109 BOA, D.BŞM.MHF. 25/41 (1).

110 BOA, D.BŞM.MHF. 25/41 (3).

111 Terkeşan çiftliğindeki hayvanlarla ilgilenen çobana senelik 56 koyun çobanlık hakkı verilmiştir.

Dükkânlar: Arifi Ahmed Paşa'nın dükkânlarının büyük kısmı Ruha'dadır. Burada vali sarayı yakınlarında iki arzuhâlcî, iki tütüncü, bir terzi, bir sarraf, dört berber, bir kahvehane, bir kuyumcu, bir bakkal, bir attar dükkânına, Aşağı Çarşı'da bir kendirci, iki ekmekçi, bir kahveci dükkânına, Debbâğhane yakınlarında iki berber dükkânına, Neccar Pazarı'nda iki neccar (marangoz) dükkânı ile iki kürkçü dükkânına ve bir kılıççı dükkânı olmak üzere toplamda 25 adet dükkâna maliktir.

Muhallefat defterinde Ahmed Paşa'nın Ruha'daki dükkânlarının senelik icar geliri de kaydedilmiştir. Buna göre arzuhâlcî dükkânlarından yedişer guruş, tütüncü dükkânlarından onar guruş, terzi dükkânından on guruş, sarraf dükkânından otuz iki guruş, berber dükkânlarından ise dört-on beş guruş arasında değişmekle birlikte toplamda altmış üç guruş, kahvehaneden seksen guruş, kuyumcudan on guruş, bakkaldan on guruş, attardan on guruş, kendirciden altı guruş, ekmekçilerden seksen ve otuz olmak üzere toplamda yüz on guruş, kahveciden on iki guruş, neccardan beşer guruş, kürkçüden kırk ikişer guruş, kılıççı dükkânından ise dört guruş icar alınmaktadır. Bunların yanı sıra Çamurlu köyündeki bahçenin icarı ise 215 guruştur. Ahmed Paşa'nın Ruha'daki gayrimenkullerden elde ettiği senelik icar geliri ise 690 guruşa ulaşmaktadır¹¹².

Ahmed Paşa'nın Halep'te de dükkânları vardır. Halep içinde Babünneyreb'de 1 adet penbeci mahzeni, kasap ve Babülcinan içinde 1 bakkal dükkânı ile at değirmeninin kıymeti 3 bin guruş olarak tahmin edilmiştir. Burada penbeci mahzeninin hüccetine göre kızı Zeliha'nın üzerinde olduğu da ayrıca kaydedilmiştir¹¹³.

Değirmenler: Ahmed Paşa'nın Halep'in üç farklı köyünde toplamda 6 göz su değirmeni olup bunlardan Taşlıbakar köyündeki değirmenlerin oğlu Feyzullah Bey'in üzerinde olduğu görülmektedir¹¹⁴. Defterlerde Ahmed Paşa'nın satın almış olduğu 2 göz su değirmeninin toplam kıymeti 5500 guruş olarak tahmin edilmiştir¹¹⁵.

BOA, D.BŞM.MHF. 24/139; çiftliğin H. 1143 ve 1144 senelerine dair gelir-gider kaydı için bkz. BOA, D.BŞM.MHF. 21/2; aynı yıllarda çiftlikte 178 kile buğday ve 125 kile arpa ve 23 kantar pamuk elde edilmiştir. BOA, D.BŞM.MHF. 24/140.

¹¹² BOA, D.BŞM.MHF. 25/41 (1).

¹¹³ BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

¹¹⁴ BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

¹¹⁵ BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

d. Hayvan, Hububat ve Tarım Aletleri

Çok sayıda çiftliği bulunan Ahmed Paşa'nın bazı çiftlik hayvanlarına da sahip olduğu muhakkaktır. Muhallefat kayıtlarına göre Terkeşan Çiftliği'nde 500 baş koyun ve 30 baş camus mevcuttur¹¹⁶. Bir başka kayda göre bu çiftlikte 91 baş öküz ile 207 Adana kilesi mezru (ekili) buğday ve 64,5 Adana kilesi mezru arpa ile 42,5 kantar penbe kozağı vardır¹¹⁷. Adana'daki çiftliğin kethüdâsı Hasan Ali, Mehmed Ağa'nın muhallefatın tespiti sırasında firar ettiği için daha sonra mütesellim tarafından ele geçirilmiş ve zimmetinde bulunan 1 doru at, 1 kır tay, 6 deve, 15 öküz ve 2 gulama el konulmuştur¹¹⁸.

Halep'teki sarayda bir adet kısrak vardır. Yine Halep'teki Tel Malid Çiftliği'nde 7 öküz, Taşlıbazar'da ise 24 öküz ile bir eşek mevcuttur¹¹⁹.

Ahmed Paşa'nın Antakya/Bohşin'deki çiftliğinde ise zaman içerisinde türlü nedenlerle ölenler haricinde 13 adet camus, 5 öküz, 4 inek, 3 buzağı, 1 kısrak, 3 bargir vardır. Bunlara ek olarak çeşitli tarım aletleri ile buğday, arpa, darı, nohut gibi hububat tohumları mevcuttur. Yine bu çiftlikte hayvanların barınması için ahır, samanlık, anbar ile marabaların ve çiftlik subaşısının konaklaması için odalar da vardır¹²⁰.

Mehmed Ağa'nın Halep'te bulunduğu sırada satamadığı çiftliklerin idaresi için Halep sakinlerinden Dede Mehmed Ağa'yı vekil bırakmış ve satılana dek çiftliklerin idaresi sağlanmıştır. Dede Mehmed Ağa tarafından hazırlanan listeye göre Taşlıbazar Çiftliği'ndeki reayaya toplamda 22 mekkuk ve 3 şinik buğday, 16 mekkuk ve 7 şinik arpa verilmiştir. Bunlara ek olarak 18 saban demiri de kullanılması için verilmiştir. Tel Malid köyündeki Hasan Paşa Çiftliği reayasına ise toplam 151 mekkuk 4,5 şinik buğday, 29 mekkuk 3,5 şinik arpa verilmiştir. Bunlara ek olarak 6 baş öküz, 2 saban, 6 saban demiri, 2 tane de boyunduruk vardır. Bu çiftlikteki köylülerin zimmetinde 3176,5 gurus alacak mevcuttur¹²¹.

¹¹⁶ BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

¹¹⁷ BOA, D.BŞM.MHF. 26/2.

¹¹⁸ BOA, D.BŞM.MHF. 27/17.

¹¹⁹ BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

¹²⁰ BOA, D.BŞM.MHF. 25/67.

¹²¹ BOA, D.BŞM.MHF. 25/62.

e. Kitaplar

Küçük yaşta girdiği devlet hizmetinde iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılan Arifi Ahmed Paşa'nın entelektüel bir kişiliğe sahip olduğu ve kaleme aldığı bazı eserler olduğundan bahsedilmişti. Dolayısıyla Arifi Ahmed Paşa'nın muhallefatında çok sayıda kitap olması da gayet tabii olup bunların muhallefatın müstesna parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Zira İstanbul'da Sirozî Mehmed Ağa'ya verilen emirde kitapların hiçbir surette satılmayarak silahlarla beraber İstanbul'a nakledilmesi istenmiştir. Muhallefat kayıtlarında İstanbul'a sevk edilecek olan eşyalara genellikle *mim* işareti konulmaktaydı¹²². Ahmed Paşa'nın muhallefatında silahlara bu işaret konsa da kitaplara bu şekilde bir işaret konulmamış ancak kitaplar İstanbul'a götürülmüştür.

Muhallefata dair yapılan ilk tespitte Ahmed Paşa'nın kitaplarının 4 sandık içerisinde Halep'teki sarayında bulunduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte kitapların listesinin kayıtlı olduğu defter ile birkaç kitap paşanın yanında bulunmaktadır¹²³. İlk tespitten sonra hazırlanan mufassal kayda göre Arifi Ahmed Paşa'nın bazıları birer ikişer cilt olmak üzere 129 kitabı mevcuttur. Kitaplar arasında ayrıca 21 cilt hâlinde çeşitli risale ve mecmualar da vardır. Kitapların büyük çoğunluğu tek cilt olmakla birlikte bazı kitapların 2-3 ciltten müteşkil olduğu da görülmektedir. Kitaplar kaydedilirken genellikle yazarlarının adı zikredilmemiş, yalnızca isimleri -bazen kısaltılmış olarak- kaydedilmiştir.

Tablo 2: Muhallefatta bulunan kitaplar¹²⁴.

Kitap adı	Adet	Kitap Adı	Adet
Kenarı Fârisî tefsîr ile müfesser Mushaf-ı Şerîf	cild 1	Mecmû'a	cild 1
Tefsîr-i Keşşâf	cild 1	Risâle fi Zikru Cemîli'l-Evliyâ	cild 1
Ustukusât fi'l-Kelâm	cild 1	Şerhü'l-Lübâb	cild 1
Fârisî Tefsîr	kıt'a 1	Şerhu Miftah li-İbni Kemâl	cild 1
Şeyhzâde Hâşiye 'ale'l-Kadı	cild 1	Şerhü's-Şifâ li'l-Kadı 'İyaz	cild 1
Seyyid Şerîf 'ale'l-Kutb	cild 1	Kitâb fi'l-Kelâm	cild 1

¹²² Cahit Telci, "Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zaptedilen Muhallefatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XV/S. 1, 2000, s. 208.

¹²³ BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

¹²⁴ BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

Dîvân-ı Hâkânî Fârisî	cild 1	Şerhü't-Tevâlî	cild 1
Nehcü'l-Belâğa	cild 1	Hızânetü'l-Fetâvâ	cild 1
Hâşiye-i Muhtasar	cild 1	İmdâdü'l-Fettâh	cild 1
Dürrü'l-Muhtar Şerh-i Tenvîrî'l-Ebsâr	cild 1	Fetâvâ-i Ali Efendi	cild 1
Şemsü'l-Ma'ârif	cild 1	Nuhbetü 'alâ Kârî	cild 1
Makâmât-ı Harîrî	cild 3	et-Temhîd	cild 1
Mersûm Murakka'ât	cild 3	Tefsîrü'l-Celâleyn	cild 1
Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr	cild 1	Hâşiyetü Sa'dî	cild 1
Tenvîrî'l-Ebsâr	cild 1	eş-Şifâ li'l-Kâdî İyaz	cild 2
Kavl-i Ahmed	cild 1	Musavver Şehnâme Fârisî	cild 1
Cevâmî'ü'l-Lugât li'z-Zemahşerî	cild 1	Tefsîru min sûretî'l-Mülk ilâ âhiri'l-Kur'ân	cild 1
Vâhidî Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî	cild 1	Kitâb[ul]- Mufasssal	cild 1
Manzûm Sifatü'l-Haremeyn	cild 1	Tavzih fi'l-Usûl	cild 1
et-Teşvik fi'l-Felek	cild 1	Şerhü'l-Ekmele	cild 1
Murakka'-ı Hatt	cild 1	Sahih-i Buhârî	cild 1
Dîvân-ı Nâbî	cild 1	Tefsîr-i Envârü't-Tenzîl Fârisî	cild 1
Hâşiye-i 'İsâm 'ale'l-Câmî	cild 2	Câmî'ü'l-'uyûb	cild 1
Leylî vü Mecnûn Hâtifi	cild 1	el-Evvel ve's-Sânî ve's-Sâlis min Şerhi'l-Buhârî	cild 3
Eşbâh-ı Nezâyir fi'l-Fıkh	cild 1	Kitâb-ı Müressem def'a	cild 1
Şerh-i İsâgüci	cild 1	Fârisî Târîh	cild 1
Şerhü'l-Hanefiyye fi'l-Edeb	cild 1	Şevâhidü'n-Nübüvve Fârisî	cild 1
Cifr-i Muhyiddin	cild 1	Âyâtü'l-Müctemî'ât	cild 1
ed-Dürer	cild 1	Tefsîru Vecîz li'l-Vâhidî	cild 1
Tefsîrü'l-Kadî	cild 1	Muhtelifü'r-Rivâye	cild 1
Şerhü'l-Elfiyye fi'n-Nahv	cild 1	Esbâbu Nuzûlî'l-Kur'ân	cild 1
Şerhu Delâ'ili'l-Hayrât lil-Fâsî	cild 1	Şerhü's-Şifâ li'l-Kâdî	cild 1
Şerhü'l-Seyyid fi'l-Felek	cild 1	Havâşî Şerhü'l-Muttalî	cild 1
Hâşiye-i Şihâb 'ale'l-Kadî	cild 4	Şeyhzâde Eczâ	'aded 1
Kitâb-ı Türkî	cild 1	el-Evvel min Tefsîru Ebussuud	cild 1
Kitâbü'r-Reml	cild 1	Manzûme fi'n-Nahv	cild 1
Şerhü'l-Ebyât li'l-Câmî	cild 1	Muğni'l-Lebib	cild 1

Ed'îye fi Evkâtî'l-Hamse	cild 2	Tefsîru Câmi'ü'l-Müfredât	cild 1
Takvîmü't-Tevârîh Fârisî	cild 1	Lugat-ı Nî'metullah Fârisî	cild 1
Eşbâh fi'n-Nahv	cild 1	el-Evvel ve's-Sânî min Tefsîru Ebulleys	cild 2
Kitâb fi'l-Fıkh	cild 1	Şerhü'l-Meşânk li-İbn Melik	cild 1
Muhtasarü'l-Me'ânî	cild 1	Tuhfetü'l-Mü'mînîn Fârisî	cild 1
Risâle fi Şerhu Ricâlillah	cild 1	Hidâye fi'l-Fıkh	cild 1
Meşânkü'l-Envâr	cild 1	Şerhü'l-Menâr	cild 1
İsâm 'ale'l-Beyzâvî	cild 1	Tarikatü'l-Muhammediye	cild 1
Hâşiyetü'l-Kevâkibî 'alâ Hâşiyetü's-Sa'dî	cild 1	Şerhu Delâî'li'l-Hayrât	cild 1
Kenzü'l-Luga Fârisî	cild 1	Türki Târih	cild 1
Bostan Fârisî	cild 1	Def'a Makâmâtü'l-Harîrî	cild 1
Dede Cöngî	cild 1	Evkâf li'l-Hassâf	cild 1
Kâzerûnî 'ale'l-Beyzâvî	cild 1	Târih-i Peçevî	cild 1
Terâcimü'l-Enâcîl	cild 1	Şerhü'z-Ziyârât li'l-Kadîhan	cild 1
Telvîhu Şerhu'l-'Akâyid li't-Teftâzânî	cild 1	Şerhü'l-Mevâkîf	cild 1
Nihâye	cild 1	Tefsîru Kesr min Süreti İbrahim ilâ âhiri'l-Kur'ân	cild 1
Tercemetü Delâyilî'n-Nübüvve	cild 1	Def'a Tefsîru Kesr min Süreti Yunus ilâ âhiri'l-Kur'ân	cild 1
Şerhü'l-Cevhere fi'l-Kelâm	cild 1	Tefsîr Fârisî	kıt'a 'aded 2
Fetâvâ-yı Ebussuud	cild 1	Sihâh[ul] Cevherî	cild 1
Sadrü'ş-Şerî'a	cild 1	Mesâbih[üş] Şerîf	cild 1
Dîvân-ı Hüsrev	cild 1	eş-Şerişi	cild 1
Şerhü'l-Makâmât li't-Tayyibî	cild 1	Molla Câmi	cild 1
Kitâb-ı 'Akâyid	cild 1	Bostânü'l-Ârifîn	cild 1
Mülteka'l-Ebhur	cild 1	ed-Dav	cild 1
Kenzü'd-Dekâ'ik	cild 1	Şerhu Esmâi'l-hüsnâ	cild 1
Gâyetü'l-beyân fi't-Tıb	cild 1	Def'a Mecmû'a	cild 1
Cümle-i Sarf	cild 1	Resâ'il ve Mecâmi'	cild 'aded 21
Tercemân[üş]-Sihâh	cild 1	Bir mikdâr evrâk-ı perîşân	

Ahmed Paşa'nın kitapları ekseriyetle Arapça olup az bir kısmı Farsça, birkaç tanesi de Türkçedir. Kitapların Osmanlı ilim ve kültür tarihi açısından önemli kitaplar olması, Paşa'nın bu konuda da zevk sahibi olduğu işaret etmektedir.

Ahmed Paşa'nın kitapları arasında yönetici sınıf mensupları ve ulema tarafından çokça ilgi gösterilen tefsir, fıkıh, nahv, kelam gibi dini konulardaki kitaplar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunlar arasında Zemahşeri'nin Keşşaf tefsiri, Ebussuud Efendi fetvaları, Ali Efendi fetvaları, Sahih-i Buhari gibi kitaplar sayılabilir. Ayrıca Zemahşeri ve Beyzavi gibi alimlerin tefsirlerine farklı müellifler tarafından yazılan serhler de kitaplar arasında bulunmaktadır.

Buna ek olarak Ahmed Paşa'nın tarih ile dil ve edebiyata da ilgisinin olduğunu söylemek gerekir. Zira muhallefatta *Târîh-i Peçevî*, *Takvîmü'l-tevârîh (Farsça)*, *Tuhfetü'l-Kübâr fî Esfârî'l-Bihâr* gibi tarih kitapları ve *Şehnâme (musavver)*, *Dîvân-ı Hüsrev, Bostan, Leyli vü Mecnun (Hâtîfî)* gibi meşhur edebiyat kitapları mevcuttur.

f. Silahlar

Muhallefatla ilgili yapılan ilk tespitte Ahmed Paşa'nın Erzurum'daki hanesinde gümüş kalkan (7), halis gümüş şatır kuşağı (8), kemerli gaddare (kısa kılıç) (12) gibi eşyalar kayıt altına alınmıştır¹²⁵. Halep'teki sarayında ise iyi ve orta derecede 40 civarında tüfegün bulunduğu kaydedilmiştir¹²⁶. Ancak bir süre sonra yapılan mufassal sayımda Halep'teki sarayda 4 deste ok, 8 adet köhne keman (yay), imal eden ustaların adına nispetle anılan toplamda 25 adet boylu ve gümüş bilezikli tüfek, bir adet küçük karabina (kısa tüfek) ve bir kaval namlı demir kayıt altına alınmıştır. Paşa'ya ait 3 adet dürbünü de burada zikredebiliriz. Sirozî Mehmed Ağa'ya verilen emirde kitapların ve tüfeklerin satılmayıp İstanbul'a getirilmesi istendiği için tüfeklerin yanına birer *mim* işareti konulmuştur, tüfeklerin niteliğine ya da süslemesine dair bir bilgi verilmemiştir. Listedeki tüfeklerden sadece karabinaya işaret konulmamış, diğer silahlar İstanbul'a nakledilmiştir¹²⁷.

g. Mutfak Eşyası ve Mobilya-Dekorasyon Eşyaları

Ahmed Paşa'nın Halep'teki sarayında kayıt altına alınan mutfak eşyasının¹²⁸ oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Özellikle tabakların fağfuri ve mertebani

¹²⁵ BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

¹²⁶ BOA, D.BŞM.MHF. 19/27.

¹²⁷ BOA, D.BŞM.MHF. 25/55.

¹²⁸ BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

denilen Çin işi porselen çinilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Halep'teki sarayda küçük, orta ve büyük boy olmak üzere tabaklar, kapaklı sahanlar, kapaklı tencereler, düz ve çini kaseler, cam leğen ve ibrik, büyük sini, kahve ibriği ve tepsi, cam tas, bakır kazan, el leğeni, bakır abdest leğeni, büyük havan, bakır bakraç, kevgir, kepçe, süzgülü, sac ayağı, bakır tas, bakır tepsi gibi yemek servisine ve yemek hazırlanmasına yarayan bazı eşyalar mevcuttur.

Tablo 3: Ahmed Paşa'nın sarayında olup kendi mülkü olan eşyalar.

Eşya	Adet	Eşya	Adet
Bir mikdar penbe		Köhne çuka yasdık yüzü	1 çift
Tahta ve iki kandil kuburda ok	4 deste	Çuka ocak perdesi	2
Köhne keman	8	Köhne beyaz çuka mak'ad	4
Sagır kalay sahan maa kapak	6	Köhne mai çuka orta	1
Fağfuri hoşab kasesi	3	Köhne kırmızı çuka mak'ad	3
Fağfuri vasat tabak	16	Köhne çıt pencere perdesi	4
Kebir fağfuri tabak	18	Köhne sagır çuka baloka? orta	1
Defa fağfuri vasat tabak	6	Köhne yemenî mak'ad	3
Kebir mertebani tabak	1	Çuka kapu perdesi	3
Meksur kebir fağfuri tabak	2	Köhne çuka köşe	1
Billur leğen	1	Köhne ocak meşini	1
İbrik	1	Köhne çatma yasdık	1 çift
Fağfuri hokka devat	1	Köhne çuka tahturevan örtüsü	2
Bakır şemdan	2	Köhne acemî yan kiçe	1
Hindî taam iskemlesi	1	Sagır tuc tob	
Kebir peştahta saati	2	Köhne mısırî keten yasdık	3,5 çift
Sagır bakır peştahta saati	1	Defa köhne çuka mak'ad	2
Sagır bakır tabla saati	1	Köhne sagır acemî kalıçe	1
Sagır hindî çekmece	2	Yan minderi	2
Sarı teneke kebir sini	1	Frengî kebir sanduk	1 çift
Mehmed işi boylu tüfek, m	3	Asma saat, m	1
Siyah kundaklı boylu tüfek, m	1	Kebir kuburlu asma divanhane saati, m	2
Üstad Mustafa işi boylu tüfek, m	4	Köhne sayeban döşemesi	1
Tokmak tüfek, m	1	Köhne Mısır hasiri	3
Lutfi işi boylu tüfek, m	1	Serir sagır taht	2

Receb işi maşalı boylu tüfek, m	1	Köhne şemsiye	1
Veli işi maşalı boylu tüfek, m	1	Köhne iki direkli çerger maa muşamma	1
Sadefkari kundaklı boylu tüfek, m	3	Sagır kahve ibriki	2
Dirhemli boylu tüfek, m	3	Tepsi	3
Ali işi boylu tüfek, m	1	Sagır ve kebir sahan	15
Divzad işi boylu tüfek, m	3	Sahan kapağı aded	16
Ahmed işi boylu tüfek, m	1	Cam tas	2
Defa boylu tüfek, m	1	Sagır fağfuri tabak	3
Sagır karabina tüfek	1	El leğeni	2
Kaval namlı demir, m	1	Bakır fener	1
Kaval durbin	3	Sagır fağfuri kase	2
Yazılı sagır kase	2	Kebir ve sagır tencere maa kapak	7
Bakır sarık gılaflı cevz	4	Bakır kazgan	2
Sarı pirinç maşa	1	Bakır abdest leğeni	2
Kürek	1	Kebir havan	1
Sagır hizran iskemle	2	Bakır bakraç	2
Kebir ve sagır köhne suzenî mak'ad	15	Kefgir	1
Penbe şilte	1	Kepçe	1
Mersum tuğra	2	Süzgü	1
Bakır fanus zarfı	1	Demir sac ayağı	1
Köhne cerid kilimi	1	Bakır tas	3
Köhne acemî mak'ad	1	Sagır lengeri	1
Köhne beyaz çatma yasdık yüzü	4 çift	Şişe fanus	1
Defa köhne çatma yasdık yüzü	16,5 çift	Kula bargir kısrak	1 res

Ahmed Paşa'nın ev eşyası arasında dönemin “zenginlik göstergesi” sayılabilecek olan çok sayıda saatin¹²⁹ olması dikkati çekmektedir. Ayrıca eşyalar arasında bir de usturlab vardır.¹³⁰ Sirozî Mehmed Ağa'ya verilen emirde kitaplar ve silahlarla birlikte saatlerin de satılmayıp İstanbul'a götürülmesi istenmiştir. Eşya listesinde iki büyük peştahta saati, bir küçük bakır peştahta saati, bir küçük bakır tabla saati, iki

¹²⁹ Tülay Artan, “18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitinin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı”, *Toplum ve Bilim*, S. 83, 1999/2000, s. 312-313.

¹³⁰ BOA, D.BŞM.MHF. 27/7.

büyük kuburlu asma divanhane saati, bir asma saat bulunmaktadır. Bunun dışında yemek işleri ve oturma düzenine dair çok sayıda eşya vardır. Bunlar arasında iskemleler, bakır şamdan, çini hokka devat, çekmece, mak'adlar, şilte, kilim, yastık yüzleri, yastıklar, pencere ve kapı perdeleri, ocak meşini, yan minderleri, kaliçe, sandık, çadır ve muşamma, şemsiye, taht, hasır, sayeban döşemesi, fanus, bakır fener, mersum tuğra, fanus zarfı, tahtirevan örtüsü, keçe, küçük tunç top gibi eşyalar sayılabilir.

Ahmed Paşa'nın haremde eşlerinin ve kızlarının odalarında bulunan eşyalar da ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Bu eşyaların çoğunlukla yer döşemesi, yatak odası ve oturma düzeniyle alakalı olduğu görülmektedir. Bunlar arasında çok sayıda yastık, yorgan, minder, döşek, çarşaf, yastık ve minder kılıfları, mak'ad, şilte, kilim, kaliçe, seccade, iskemle gibi döşeme eşyası, kahve ibriği, tepsi, tabak, kase, tas, fincan zarfı, kazan, sahan, şamdan, buhurdan gibi eşyalar ve kaftan, kürk, gömlek, ferace, peştamal, peşkir (havlu) gibi giyim eşyaları ile sof, çuka, diba gibi kumaşlar bulunmaktadır¹³¹.

Tablo 4: Halep'teki sarayın odalarında bulunan eşyalar.

Haremde Behram Bey'in Validesi Nevzuhur Kadın'ın Odasındaki Eşyalar			
Eşya	Adet	Eşya	Adet
Acemî orta kaliçe	1	Beldar? nisa kaftanı, anteri 1	1
Yan minderi	3	Müstamel hatayî kaftan	2
Köhne yemenî mak'ad	1	Acem zerbaftı kaftan	1
Köhne kırmızı ihram	2	Köhne hatayî anteri	3
Müstamel çatma yasdık	32 çift	Diba anteri	1
Köhne yemenî yasdık	3	Köhne hatayî yer kablı köhne kakum kürk	1
Yemenî yorgan	4	Köhne sincab nafesi	1 çift
Köhne Mardin işi mak'ad	1	İncili şemseli hare biniş	1
Penbe şilte	2	Basma yemenî bokça	1
Yüz yadığı	2	Köhne sincab beden kürkü	1
Bakır el ibriki	2	Bakır tas	2
Sagır sim çenberli kapaklı fağfuri kase	1	Cam tas	1

¹³¹ BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (5).

Sagır bakır tas	2	Sagır sahan	2
Sagır sim fincan zarfı	2	Lengeri	1
Sim bıçak gılaflı	1	El leğeni	1
Köhne suzenî mak'ad	2		
Haremde Ümmü Veled-i İspir Kadın'ın Odasındaki Eşyalar			
Köhne çatma yasdık çift	4	Leğen	1
Şilte	2	İbrik	1
Harir kilim	1	Kahve ibriki	1
Köhne uşakî kalıçe	1	Sahan	3
Yüz yasdığı	4	Kapak	1
Çıt perde	1	Sagır tebsi	1
Köhne çuka mak'ad	1	Demir iskemle	1
Şemdan	2	Tas	1
Haremde Ümmü Veled-i Baş Kadın'ın Odasındaki Eşyalar			
Müşeccer keremsut kaftan	1	Köhne suzenî ve kumaş mak'ad	3
Müstamel diba kaftan	1	Çıt köşe	2
Müstamel hatayî kaftan	2	Köhne çuka mak'ad	1
Maladya alaca kaftan	1	Döşek çarşafı	2
Sandal ve kumaş bokça	3	Köhne suzenî seccade	1
Keten gömlek	1	Yüz yasdığı köhne	2
Boyama	1	Köhne perde	2
Köhne hatayî anteri	2	Köhne yemenî mak'ad	2
Yeşil dirayî? kaftan	1	Penbe ve yapağı şilte	7
Köhne havlı döşeme	1	Baş yasdığı	4
Yeşil hareye kablı karsak kürk	1	Köhne yemenî yorgan	10
Acem dibasına kablı köhne kakum kürk	1	Sagır sim kahve ibriki	1
Köhne dibaya kablı karsak kürk	1	Simli fağfuri buhurdan	1
Köhne keremsut anteri	2	Fağfuri sagır kase	3
Baş yemenisi	2	Tabak	2
Ham sof dera?	2	Sagır sim zarf	1
Halebî peşmî yeşil donluk	1	Sagır çekmece	1
Mai ve kırmızı köhne çuka ferace	2	Köhne tabak orta	1

Yeşil ve kırmızı ve nefli köhne sof ferace	3	Köhne kilim	4
Köhne hare biniş	2	Köhne Mısır hasırı	4
Köhne hamam esbabı mükemmel	1	Basma çuka orta	1
Köhne hatayî ve keremsut anteri	6	Yan minderi	6
Köhne hatayî ve keremsut kaftan	5	Kırmızı çuka mak'ad	3
İşleme keten peşkir	1	Basma çuka mak'ad	3
Çıt bokça	1	Köhne acemî kalıçe	2
Misrî peştamal	1	Köhne çatma yasdık	7 çift
Ham sof cübbe	2	Basma çuka yasdık	3 çift
Müstamel kumaş sofa	1	Kahve ibriki	4 aded
Beyaz peşkir	1	Şemdan bakır	2
Sagır diba bokça	1	El ibriki bakır	2
Sim fincan zarfı maa fincan	5	Bakır leğen	1
Sagır bakır tebsi	2	Sahan	2
Köhne kadife ve çatma yasdık yüzü	4 çift	Çuka perde	2
Haremde Feyzullah Bey'in Validesi Şehbaz Kadın'ın Odasındaki Eşyalar			
Acemî orta kalıçe	3	Minder kılıfı	1
Köhne kilim	3	Köhne çuka seccade	1
Yan minderi	3	Köhne sof ferace	1
Köhne çatma yasdık	4 çift	Müstamel hatayî kaftan	3
Köhne kumaş yasdık	1	Köhne hatayî ve keremsut anteri	4
Sagır bakır tebsi	2	Köhne hamam rahtı	1
Köhne yorgan	1	Keten gömlek	1
Yasdık kılıfı	4	Meferid?	3
Haremde Behcet Hanım'ın Odasındaki Eşyalar			
Köhne Acemî kalıçe	1	Hatayî ve keremsut anteri	4
Orta	1	Rahimî? ve hatayî kaftan	2
Yan minderi	2	Yanı hareye kablı kakum kürk	1

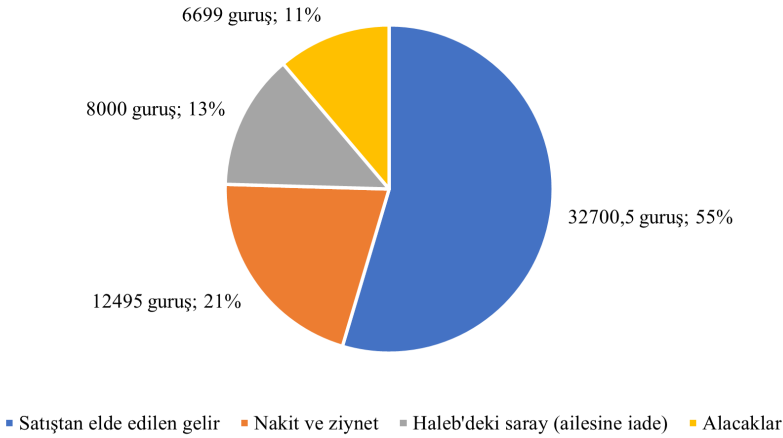
Köhne çuka mak'ad	1	Hamam gömleği	1
Acemî yan keçe	1	Cam tas	2
Köhne çatma yasdık	2 çift	Tebşi	1
Köhne yorgan	1		
Haremde Hüsrev Bey'in Validesi Müferrah Kadın'ın Odasındaki Eşyalar			
Acemî kalıçe	1	Müşeccer keremsut hatayî kaftan	3
Orta	1	Bürüncük cübbe ve keremsut	2
Yan minderi	1	Berber peşkiri sandal	1
Köhne çuka mak'ad	1	Köhne alaca ve keremsut anteri	7
Köhne basma çuka yasdık	2 çift	Alaca sade	2
Yemeni	1 çift	Evreng-i şahî sade	1
Döşek	3	Kesrimi?	2
Yemenî yorgan	4	Boyama	1
Sagır bakır tebsi	2	Leğen	1
Köhne çuka perde	1	İbrik	1
Telli hatayîye kablı köhne kakum kürk	1		
Haremde Habibe Hanım'ın Odasındaki Eşyalar			
Köhne acemî kalıçe	1	Müstamel hatayî kaftan	3
Yan minderi	2	Müstamel yemenî yorgan	8
Köhne çuka mak'ad	2	Penbe şilte	2
Köhne çatma yasdık	3,5 çift	Köhne çuka seccade	1
Yemeni	2		

3. Muhallefat Meselesinin Çözümü

Ahmed Paşa'nın muhallefatına dair hazırlanan listelerde eşyaların kıymetine dair bir bilgi verilmemekle birlikte bir süre sonra satılan eşyaların listesi bulunduğu için bu konuda bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Ancak muhallefatın satışına geçmeden evvel ailesinin muhallefata dair arzlarından bahsetmek yerinde olacaktır. Arifi Ahmed Paşa'nın eşleri sundukları arzda Paşa'nın ölümüyle geride 9 yetim bıraktığını, hâllerinin perişan olduğunu ve sokaklarda kaldıklarını vurgulayarak maktulün emlak ve hanelerinin kendilerine bağışlanmasını talep etmişlerdir. Eşlerinden Şehbaz Hanım ise küçük çocuklarının azatlı dadılarının ve kendi parasıyla satın aldığı bazı cariyelerin de muhallefat defterine kaydedildiğini

belirterek bunların yine kendisine verilmesini talep etmiştir¹³². Öte yandan Arifi Ahmed Paşa'nın büyük kızlarından Fatıma Hanım da bir arz sunarak eşi Osman Bey'in babasından 6 sene evvel öldüğünü, babasının mehir bedeli olan 2500 gurusu merhumun malından tahsil ederek kızına vereceğini beyan ettiğini belirtmiş, ancak babasının bu parayı kendisine vermediğini ve buna karşılık Ruha'daki 11 dükkân ile fırını kendisine hibe ettiğini iddia ederek bu emlakın kendisine verilmesini istemiştir¹³³. Muhallefatın satış işlemleri Paşa'nın sarayının talibi olmadığı için satılmadığını ve bu suretle ailesine bağışlandığını gösterse de dükkânların satışının tamamlanması, kızı Fatıma Hanım'ın dükkânların kendisine verilmesi talebinin kabul edilmediğini göstermektedir¹³⁴. Muhallefatın satış işlemleri yerel görevlilerin yardımıyla yine Sirozî Mehmed Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir. Satışlarla beraber hazine için önemli miktarda gelir elde edilmiştir.

Grafik 1: Arifi Ahmed Paşa'nın muhallefatının dağılımı (Toplam 59.894,5 gurus).

Ahmed Paşa'nın Ruha'daki emlakının satışı 1733 yılı ortalarına kadar devam etmiş ve Ruha mütesellimi Yahya ve kadı Mehmed'in gönderdiği arza göre bu dönemde tamamlanarak satıştan elde edilen gelir Sirozî Mehmed Ağa'ya teslim edilerek İstanbul'a gönderilmiştir¹³⁵. Ahmed Paşa'nın Ruha'da vali sarayı yakınındaki

¹³² BOA, D.BŞM.MHF. 27/6.

¹³³ BOA, D.BŞM.MHF. 27/13.

¹³⁴ BOA, D.BŞM.MHF. 25/58.

¹³⁵ BOA, D.BŞM.MHF. 25/53, 25/54.

dükkânlarının iki kişiye toplu hâlde satıldığı görülmektedir. Satış hüccetindeki detaylara göre Numan Çelebi isimli bir şahıs Bağ-ı Safa isimli mevkideki bir kahvehane, iki tütüncü, iki berber, bir sarraf, bir terzi ve bir arzuhâlcî dükkâm ile bir ekmekçi dükkânını toplamda 2794 guruş bedelle uhdesine almıştır¹³⁶. Yine Ruha'da vali sarayı yakınındaki 1 arzuhâlcî, 1 kuyumcu, 2 berber, 1 bakkal, 1 attar ile Demirci Pazarı'ndaki 1 ekmekçi ve kahvehaneden olmak üzere 8 dükkândan oluşan dükkân grubu Yusuf Bey bin Hüseyin Ağa isimli kişiye 1443 guruş bedelle satılmıştır¹³⁷. Ahmed Paşa'nın Ruha'da Attaran Çarşısı'nda sahip olduğu 1 kendirci, 2 kürkçü, 2 kılıççı ve neccar, 1 neccar, 1 berber dükkânı ile kahvehanesi Bayezid Ağa'ya toplam 838 guruşa satılmıştır¹³⁸. Böylece Paşa'nın Ruha'da sahip olduğu dükkânlar 5075 guruş bedelle satılmış ve bunların tasfiye işlemi tamamlanmıştır.

Ahmed Paşa'nın Ruha'da Çamurlu köyünde bulunan 3350 zira genişliğindeki bahçesi 1502 guruş bedelle Hacı Mustafa ve Numan Çelebi isimli şahıslara müştereken satılmıştır¹³⁹. Yine Ahmed Paşa'nın Ruha'da sahibi olduğu 2500 kök bulunan üzüm bağı da Osman Ağa isimli bir şahsa 30 guruş karşılığında satılmıştır¹⁴⁰. Ruha'da Çamurlu köyündeki küçük bir su kuyusu da 5 guruşa Hacı Mehmed'e satılmıştır¹⁴¹. Ağcamescid köyündeki 150 kile tohumu istiab edebilecek büyüklükteki arazileri ve harman yerini Osman Ağa 200 guruş bedelle satın almıştır¹⁴². Buradan da hazine için 1737 guruşluk bir kaynak yaratılmış, Ruha'daki gayrimenkulün tasfiyesinden toplamda 6812 guruş gelir elde edilmiştir.

Ahmed Paşa'nın Halep'teki emlakinden de önemli miktarda gelir sağlanmıştır. Ahmed Paşa'nın Halep'te sahibi olduğu bahçelerden biri 6 Mayıs 1733 tarihinde o dönemde İran seraskeri olan Osman Paşa'nın kethüdâsı Bosnevî Hasan Ağa'ya 2050 guruşa satılmıştır¹⁴³. Halep'teki bahçelerden ikisi (Zehravi ve İbrahim Ağa bahçeleri) İbrahim Çelebi'ye satılmıştır. İbrahim Çelebi bu bahçelere 2105 ve

136 BOA, D.BŞM.MHF. 25/49.

137 BOA, D.BŞM.MHF. 25/51.

138 BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (2).

139 BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (1).

140 BOA, D.BŞM.MHF. 25/52.

141 BOA, D.BŞM.MHF. 26/4, 27/20.

142 BOA, D.BŞM.MHF. 25/50 (3).

143 BOA, D.BŞM.MHF. 25/57.

2125 guruş olmak üzere toplam 4230 guruş ödemiştir¹⁴⁴. Halep'teki Ağacık bahçesi 1500 guruş karşılığında sol kol ağasının kardeşi Halil Ağa'ya satılmıştır¹⁴⁵. Tel Malid'deki çiftlik ise 2500 guruş bedelle Halep kadısına satılmıştır¹⁴⁶. Halep'te bulunan tek göz su değirmenlerinden biri İbrahim Çelebi'ye 2115 guruş bedelle satılmıştır¹⁴⁷. Halep'in Tel Malid köyünde Kuveyk Nehri üzerindeki su değirmeni ise 2650 guruş bedelle yine Bosnevî Hasan Ağa'ya satılmıştır. Bahçe ve değirmenlere ek olarak Halep'te Babülcinan çarşısındaki bakkal dükkânı da Mustafa Efendi'ye 150 guruşa satılmıştır. Böylece Ahmed Paşa'nın Halep'teki dükkân ve bahçelerinden 11195 guruşluk bir gelir elde edilmiştir¹⁴⁸. Demirkapı dışındaki iki göz at değirmeni de Halep mütesellimi Süleyman Ağa'ya 600 guruşa satılınca Halep'teki emlakın tasfiyesinden elde edilen gelir 15795 guruşa yükselmiştir¹⁴⁹.

Ahmed Paşa'nın Halep'teki sarayında bulunan eşyaların bir kısmı ise müzayede usulüyle satışa çıkarılarak tasfiye edilmiştir. Muhallefat listelerinden birinde tasfiye edilen eşyaların ve bunların satıldığı fiyatların da ayrıntılı olarak kaydedilmiş olması, dönemin fiyat verilerine dair önemli bilgiler vermektedir. Buna göre Teke'den Halep'e nakledilen köle ve cariyeler de satılmıştır. Bunlardan Acem menşeli olanların her biri 100 guruşa satılırken, iki gözü âmâ olan cariyeye 20 guruşa, Zeyneb ismindeki siyah cariyeye de 70 guruşa satılmıştır. Acem kökenli iki erkek köleden biri 65, diğeri 60 guruşa satılmıştır. Muhallefattaki bu eşyaların ve kölelerin satışından elde edilen toplam gelir 2426 guruş 50 akçeye ulaşmıştır. Eşyaların satılması için 6 ay süreyle emek harcayan kâtip ve kassama 70 guruş, dellaliye ücreti olarak da 35 guruş ödenmiş, 105 guruşluk bu masraflar düşüldükten sonra elde kalan gelir 2321 guruş olmuştur¹⁵⁰.

12 Mayıs 1733 tarihli hüccete göre Arifî Ahmed Paşa'nın Halep'teki sarayı ile bu sarayda kayıt altına alınan eşyalar ve cariyeler ile Kilis/Taşlıbakar'da Feyzullah Bey'e ait olan 1 göz su değirmeni padişah tarafından kendilerine bağışlanmış ve bundan 1 hafta sonra bahçelerin de satılmasıyla Halep'teki muhallefatın tasfiyesi

¹⁴⁴ BOA, D.BŞM.MHF. 25/63, 25/64.

¹⁴⁵ BOA, D.BŞM.MHF. 25/91.

¹⁴⁶ BOA, D.BŞM.MHF. 25/91.

¹⁴⁷ BOA, D.BŞM.MHF. 25/65.

¹⁴⁸ BOA, D.BŞM.MHF. 25/55, 26/4.

¹⁴⁹ BOA, D.BŞM.MHF. 25/91.

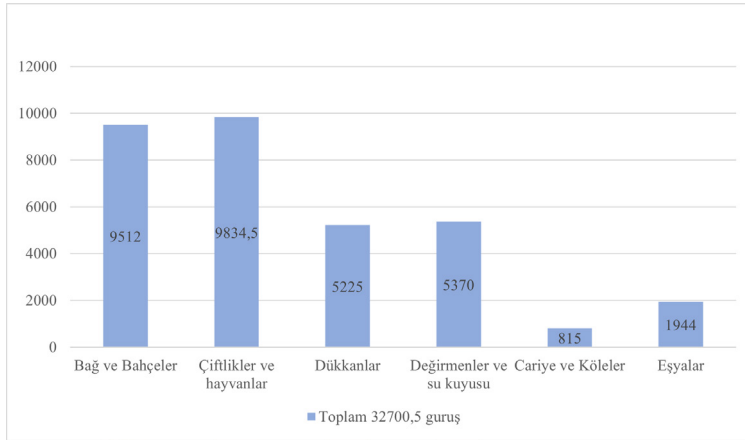
¹⁵⁰ BOA, D.BŞM.MHF. 25/55.

tamamlanmıştır¹⁵¹. Halep'teki sarayın yanındaki küçük bahçeye hiç kimse talip olmadığı için çocuklarına verilmesi hususunda Halep kadısının arzı vardır¹⁵².

Ahmed Paşa'nın Adana/Yüreğir'deki Terkeşan Çiftliği Adana Nakibüleşraf Kaimmakamı Ali Efendi bin Mustafa Ağa ile oğlu İslam Ali Ağa tarafından müştereken 3000 guruş bedelle satın alınmıştır¹⁵³. Terkeşan Çiftliği'ne ait koyuncuların elinde 470 koyun, 150 kuzu olup bunlar toplamda 650 guruşa satılmıştır. Camuscuya verilen 22 adet camus, dana ve düğе de 280 guruşa satılmıştır. Dağınık hâldeki 9 adet camus, dana ve düğeden 114,5 guruş alınmıştır. Öte yandan çiftliği satın alanlardan çiftlik odası, çiftlikteki pamuk kozaları ve sermaye akçesi karşılığında temessükle 1065 guruş daha alınmıştır. Böylece Mehmed Ağa bu çiftliğin ve hayvanların satışından 5109,5 guruş tahsil etmiştir. Kitabet ve dellaliye masrafları düşüldükten sonra bu çiftlikten hazineye 5084,5 guruş gelir kalmıştır¹⁵⁴.

Kilis/Taşlıbakar'daki çiftliğin satışı ise umulduğu gibi olmamıştır. Sirozî Mehmed Ağa İstanbul'a dönene kadar satılamayan bu çiftliğin işlerini görmesi için Dede Mehmed Ağa vekil bırakılmıştır. Çiftliğin bir süre sonra Kilis voyvodası Veli Ağa'ya 2225 guruş bedelle satıldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁵.

Grafik 2: Muhallefatın satışından elde edilen gelir.

151 BOA, D.BŞM.MHF. 25/58.

152 BOA, D.BŞM.MHF. 25/91.

153 BOA, D.BŞM.MHF. 26/2.

154 BOA, D.BŞM.MHF. 26/3, 26/4, 27/20.

155 BOA, D.BŞM.MHF. 25/91.

İstanbul'a nakledilen eşyalardan silahlar ile bazı kıymetli kumaşlar ve kürk, rahat gibi eşyalar Enderun'a teslim edilmiştir¹⁵⁶. Enderun'a teslim edilen eşyaların bir kısmının satıldığı görülmektedir. Enderun ağalarından birinin aldığı eşyalardan gümüş kemer rahat 10600, gümüş rıkab ise 13870 olmak üzere toplam 24470 akçeye satılmıştır. Ayrıca 1 adet kilim 1105 akçeye, 3 flinta tüfek 3600 akçeye, 2 demir topuz 600 akçeye, 1 adet Vankulu lugatı 7200 akçeye ve Ahteri sözlüğü 2960 akçeye satılmıştır. Bu satışlardan da toplam 15465 akçe elde edilmiştir. Bu eşyaların satışından elde edilen gelir ise yaklaşık 333 guruştur¹⁵⁷.

Ahmed Paşa'nın muhallefatının tespit ve tasfiye süreci 6 aydan fazla bir süre almıştır. Bu da muhallefat işlemlerinin devleti hayli uğraştıran ve zaman alan bir süreç olduğunu göstermektedir. Bütün satışlar ve nakit para/altın dâhil edildiğinde muhallefatın değeri hesaplarımıza göre 60 bin guruşa yaklaşmaktadır. Muhallefat gelirinden borçlar ve masraflar düştüğünde muhallefatın değeri yaklaşık 54 bin guruştur. Ahmed Paşa'dan birkaç yıl önce/sonra vefat eden/katledilen ve malları müsadere edilen devlet adamlarından Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın muhallefatının değeri yaklaşık 2 milyon guruşu bulmaktadır. Ancak Abdullah Paşa'nın muhallefatının büyük kısmını altın ve alacakları oluşturmaktadır. Abdullah Paşa'nın servetinin bu denli büyük olmasında, 17 yıl gibi uzun bir süre tasarruf ettiği Aydın Muhassıllığının Aydın, Saruhan, Menteşe, Sultanönü ve Teke sancaklarından bazı mukataaları içerecek şekilde geniş olması ve Paşa'nın Aydın ve çevresinde ticaret ile taşımacılık faaliyetlerinde bulunmasının da etkisi olduğunu söylemek mümkündür¹⁵⁸. Ahmed Paşa gibi İran seferinde görev yapan, Diyarbakir ve Revan'ı idare eden Revan Muhafızı İbrahim Paşa'nın serveti de 128.660 guruşu bulmaktadır. İbrahim Paşa'nın servetinin büyük kısmı nakit paradan müteşkil olup bu paranın kaynağına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır¹⁵⁹. Ahmed Paşa'nın yanında yetiştiği Topal Yusuf Paşa'nın muhallefatı ise 32716 guruştur¹⁶⁰. Küçükkalay ve Gövdere'nin kaleme almış olduğu bir çalışma

156 BOA, D.BŞM.MHF. 25/39; BOA, TSMA.d 2376/7.

157 BOA, D.BŞM.MHF. 26/1.

158 Telci, "Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zaptedilen Muhallefatı", s.199, 218; Cahit Telci, "Mali Bir Ünite Olarak Aydın Muhassıllığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXI / S 1, 2006, s. 144-145.

159 Selim Parlaz, "Revan Muhafızı İbrahim Paşa'nın Muhallefatı", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C IX/S. 1, 2022, s. 14-15.

160 Bekir Gökpinar, "Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefatı (1716)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 56, 2022, s. 138.

muhallefatların kıymetine dair kıyaslama yapmaya imkân vermektedir. Merkez ve taşra bürokratlarının muhallefat listeleri incelendiğinde Ahmed Paşa'nın servetinin birçok vali, vezir ve muhassılın servetinden fazla olduğu tespit edilmektedir¹⁶¹. Buradan da Ahmed Paşa'nın muhallefatının önemli sayılabilecek bir miktara ulaştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Arifi Ahmed Paşa'nın devlet bürokrasisine intisabından başlayıp ihaneti neticesinde idamına kadar geçen serencamının ele alındığı bu çalışmanın neticesinde karşımıza iki önemli sonuç çıkmaktadır. Bunlardan ilki devlet bürokrasisinin 18. yüzyıl bağlamında geldiği nokta itibarıyla genel işleyişini gözlemlemektir. İkinci olarak ise, yine ilgili dönemde Osmanlı toplumunda “zengin” kavramının genellikle ifade ettiği kişiler olan devlet adamlarının kişisel mal-mülk edinimlerinin türleri ve boyutlarını analiz etmektir.

Arifi Ahmed Paşa, Topal Yusuf Paşa'nın yanında başladığı devlet hizmetinde evvela devlet bürokrasisinin en üst makamı olan reîsülküttâblığa yükselmiş, buradan çok az reîsülküttâbın başardığı şekilde vezaret payesiyle seyfiye sınıfına girerek hayatının sonuna kadar önemli görevlerde bulunmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde devlet bürokrasisinde bir kişinin başarılarıyla ve bir “dikey geçiş” ile üst makam ve mevkilere yükselebildiğini göstermektedir. Esasen devlet bürokrasisi üzerinde asabiye'nin gücünün iyice kırıldığı Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren devlet adamlarının başarılarına istinaden toplumun en alt tabakasından gelebilmeleri mümkün olabilmekte idi. Ancak devletin bu devlet adamlarının gücünü dizginlemek için müsadereyi kullandığını bilmek gerekmektedir. Bu uygulama ile devlet bir yandan devlet adamlarının sınırsız güce kavuşmalarına mâni olurken diğer yandan kriz zamanlarında hazineye gelir kaynağı sağlamaktadır. Bu bağlamda Arifi Ahmed Paşa'nın yükselişi ve ortadan kaldırılması da devletin bürokraside ihtiyaç duyduğu insan kaynağını temin şekli ile yine bu insan kaynağının olası hatalarını engellemeye dönük tedbirlerine güzel bir örnektir. Arifi Ahmed Paşa örneğinde görülen bu durum, 18. yüzyıl Osmanlı toplum ve devlet düzenindeki dejenerasyonu veya en üst düzeydeki bir ehl-i örf mensubunun suistimallerini ve hatta devlete karşı yaptığı ihaneti ve hemen karşılığında uğradığı akıbeti göstermesi açısından önemlidir.

161 Bahadır Emre Küçükcalay-Bekir Gövdere, “Osmanlı Devleti'nde XVIII. Yüzyıl Merkez ve Taşra Bürokratlarının Servetlerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, C IX/S. 2, 2023, s. 285-287.

Dönemin kaynaklarından elde ettiğimiz veriler ışığında özelde ortaya koyabileceğimiz sonuç ise, bir Osmanlı vezirinin kişisel mal-mülk ediniminin boyutları, türleri ile kişisel zevkleridir. Müsadere edilen mallar incelendiğinde buna dair kapsamlı bir analiz elde etmek mümkündür. Bu çerçevede Paşa'nın gayrimenkul yatırımlarının ön planda olduğu ve bu mülklerin -çoğunlukla görev yaptığı yerden kaynaklı olsa gerek- İran sınırına yakın eyaletlerde olduğu gözlemlenmektedir. Öte yandan yine müsadere edilen mallar arasında yer alan kitaplar da paşanın entelektüel birikimi hakkında fikir vermektedir. Kendisinin Arapça eser kaleme alacak kadar bir vukufiyetinin ve entelektüel birikiminin olduğunu belirtmek gerekir. Paşanın muhallefatında kayıtlı ev eşyalarının da dönemin tüketim alışkanlıklarına uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Arifi Ahmed Paşa'nın bürokrasi çevrelerine intisabından başlayıp devletin idaresindeki en önemli kurumları olan kalemiye ve ardından seyfiyede görev yapması, devletin başarılı kişilere daima yükselme şansı vererek bunlardan azami derecede yararlandığını göstermektedir. Fakat devlet müsadere uygulamasını kullanarak bir taraftan bu kişilerin kontrolsüz bir şekilde büyümelerini engelleyip kontrol altında tutmakta, diğer taraftan ihanet veya görevlerini ihmal etmeleri gibi durumlarda da o kişiyi tamamen yok ederek mal varlığını hazineye gelir olarak kaydetmektedir. Esasen Arifi Ahmed Paşa örneği çok yaygın olan bir gerçeğin yansımasıdır. Özellikle devletin sisteminin klasikleştiği 18. yüzyılda bu tür örnekleri fazlaca görmek mümkündür.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Ali Emiri, Mahmud I (AE.SMHD.I) 124/9066, 233/18750, 237/19049.

Bab-ı Asafi, Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d.) n.125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 139.

Bab-ı Asafi, Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK.d.) n. 1568.

Bab-ı Defteri, Başmuhasebe Kalemi, Muhallefat Halifelîği (D.BŞM.MHF) 19/27, 21/2, 24/139, 24/140, 25/39, 25/40, 25/41, 25/49, 25/50, 25/51, 25/52, 25/53, 25/54, 25/55, 25/57, 25/58, 25/60, 25/62, 25/63, 25/64, 25/65, 25/67, 25/91, 26/1, 26/2, 26/3, 26/4, 27/5, 27/6, 27/7, 27/8, 27/9, 27/10, 27/11, 27/12, 27/13, 27/16, 27/17, 27/19, 27/20.

Cevdet, Dahiliye (C.DH.) 22/1075, 79/3917.

Cevdet, Maliye (C.ML.) 517/21109, 518/21160, 521/21296.

İbnülemin, Hil'at (İE.HLT.) 5/510.

İbnülemin, Tevcihat (İE.TCT.) 17/1855, 18/2028, 25/2673.

İbnülemin, Vakıf (İE.EV.) 40/4605.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) n.10326.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.) n.2376/7.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahışhalı, Recep, "Arşiv Belgelerinden Oluşturulmuş Reisülküttablar Listesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 50, 2023, s. 1-88.

Ahışhalı, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmed Resmi, *Halifetü'r-Rü'esa*, Takvimhane-i Amire, İstanbul 1269.

Aktepe, M. Münir, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-namesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

Akyılmaz, Sevgi Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C XII/S. 1, 2008, s. 389-420.

- Artan, Tülay, “18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı”, *Toplum ve Bilim*, S. 83, 1999/2000, s. 292-322.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askeri Kassamı’na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, C III/S. 5-6, 1966, s.1-479.
- Başar, Fahameddin, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Baysun, M. Cavid, “Musadere”, *İA*, C VIII, MEB Yayınevi, Eskişehir 1997, s. 669-673.
- Bozkurt, Fatih, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C XI/S. 22, 2013, s. 193-229.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C II, haz. M. A. Yekta Saraç, TÜBA Yayınları, Ankara 2016.
- Ceyhan, Muhammed, “Osmanlı Devleti’nde Servet Edinimi Önünde Bir Engel Olarak Müsadere Uygulaması”, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, C I, ed. Hatice Oruç-Muhammed Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 218-226.
- Cezar, Yavuz, “Bir Ayanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin (Musadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, *Belleten*, C XLI/S. 161, 1977, s. 41-78.
- Ercan, Hüseyin Onur, *Pasaroğça Antlaşması, 1718: Diplomasi ve Barış*, TTK Yayınları, Ankara 2022.
- Fekete, Lajos, “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi”, *Belleten*, C XLIII/S. 170, çev. M. Tayyib Gökbilgin, 1979, s. 457-480.
- Genç, Serdar, *Lale Devrinde Savaş: İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.
- Gökpınar, Bekir, “Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa’nın Muhallefatı (1716)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 56, 2022, s. 130-150.
- Göynüklü Ahmed Efendi, *Tarih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759) (İnceleme-Metin)*, haz. Songül Çolak-Metin Aydar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- İnalçık, Halil, “15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C XV/S. 1-4, 1953, s. 51-75.

İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Karahasanoğlu, Selim, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmed Efendi ve Terekesi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 24, 2008, s. 97-128.

Kıvrım, İsmail, “17. Yüzyıl Veziriazamlarından Lala Mehmed Paşa ve Muhallefatı”, *Osmanlı Araştırmaları-2 Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri Siyaset-Yönetim-Din*, Palet Yayınları, Konya 2018, s. 241-261.

Küçükcalay, Bahadır Emre-Gövdere, Bekir, “Osmanlı Devleti’nde XVIII. Yüzyıl Merkez ve Taşra Bürokratlarının Servetlerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, C IX/S. 2, 2023, s. 266-311.

Küpeli, Özer, “Yenişehir (Bursa) Ayanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefatı”, *History Studies*, C III/S. 3, 2011, s. 245-263.

Mehmed Neşri, *Kıtab-ı Cihan-nüma: Neşri Tarihi*, C II, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C I, Yay. haz. Nuri Akbayan, akt. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*, haz. İbnülemin Mahmud Kemal, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Öğün, Tuncay, “Müsadere”, *DİA*, C XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 67-68.

Öğün, Tuncay, “Osmanlı Devleti’nde Müsadere Uygulamaları”, *Osmanlı*, C VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.371-383.

Özkaya, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, MEB Yayınevi, İstanbul 2004.

Parlaz, Selim, “Revan Muhafızı İbrahim Paşa’nın Muhallefatı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C IX/S. 1, 2022, s. 1-27.

Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, C II-III, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

- Sabev, Orlin, “Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları”, *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildiriler I*, haz. Mehmet Yıldırım-Songül Kadioğlu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s. 259-272.
- Salname-i Nezaret-i Hariciye*, 1. Defa, Kostantiniye 1302.
- Sevinç, Tahir, “Şam Valisi Emirü'l-Hac Süleyman Paşa'nın Muhallefatı (1743-1744)”, *Belleten*, C LXXVII/S. 279, 2013, s. 467-522.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusrethname, İnceleme-Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, TÜBA Yayınları, Ankara 2018.
- Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi, Sami ve Şakir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744 (İncelemeli ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- Sula, Murat, “Ârifî Ahmed Paşa ve Bilinmeyen Eseri (El-Me'ârifü'l-Feyziyye)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C XI/S. 3 (25), 2019, s. 1487-1506.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ Şeyhî'nin Şaka'ik Zeyli*, C IV, haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018.
- Telci, Cahit, “Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zabtedilen Muhallefatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XV/S. 1, 2000, s. 199-219.
- Telci, Cahit, “Mali Bir Ünite Olarak Aydın Muhassıllığı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXI/S. 1, 2006, s. 135-156.
- Telci, Cahit, “Muhassılın Serveti: Aydın Muhassılları Polad Ahmed ve Veli Paşa'nın Muhallefatları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXIV/S. 2, 2009, s. 179-208.
- Telci, Cahit, “Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XXII/S. 2, 2007, s. 145-166.
- Tomar, Cengiz, “Müsadere”, *DİA*, C XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 65-67.
- Torkak, Berna, *Atik Şikayet Defterlerinde Ayntab, Diyarbakir ve Ruha (1649-1837)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2023.
- Uzun, Ahmet, “Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı”, *Belleten*, C LXV/S. 244, 2001, s. 1035-1078.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C IV/1, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Ünal, Mehmet Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 49, 1987, s. 95-111.

Ünlü, Ertan, “18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 43, 2018, s. 281-317.

Yıldız, Kenan, “Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının Taşıdığı Miras Üzerine Bir Değerlendirme”, *Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları*, ed. Kenan Yıldız, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023, s. 155-198.

Yıldız, Murat, “Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazade Hüseyin Paşa'nın Muhallefatı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 26, 2012, s. 67-106.

Yüksel, Emrullah, “Birgivi”, *DİA*, C VI, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 191-194.

İnternet Kaynakları

Arifi Ahmed Paşa, *el-Ma'ârifü'l-Feyziyye (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli koleksiyonu n.3399)*, (<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/302609> erişim tarihi 17.10.2024).

Arifi Ahmed Paşa, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha (Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi koleksiyonu n.9)*, (<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/261547> erişim tarihi 17.10.2024).

